

Машқи 59. Агар касе аз шумо пурсад, ки дар кучо зиндагӣ мекунад, чӣ ҷавоб медиҳед? Ҷавоби худро аввал даҳонӣ баён намоед, баъд хаттӣ нависед.

Машқи 60. Хонед. Гӯед, ки дар матн сухан дар бораи чӣ меравад? Чаро ҳавлӣ мисли боғи ҳайвонот буд? Чаро аввали калимаҳои Алопар, Мошон бо ҳарфи калон навишта шудаанд?

ҲАВЛӢ – БОҒИ ҲАЙВОНОТ

Дар як тарафи ҳавлӣ катакҳои қатор буд, ки дар даруни онҳо харгӯшу харгӯшчаҳои зебо зиндагӣ мекарданд. Дар поёни онҳо мурғҳои ҳаррангаи хушрӯй ҷой гирифта буданд. Дар болохона кафтарҳои бисёр, ки ҳар замон мепариданду менишастанд. Дар дигар тараф оғили калони пешкушодае буд, ки гӯсфанду баррачаҳо, бузу бузғолаҳо мехобиданд. Дар таги чормағз хонаи сағ – Алопар ҷой гирифта буд. Дар хонаи гарм гурбачаи онҳо Мошон зиндагӣ мекард. Дар таги долон як қафаси кабк овозон. Хулоса, ҳавлиии бобоҷонам гӯе боғи ҳайвонот буд.

Супориш:

1. Исмҳои хосро навишта гиред ва савол гузored.
2. Нависед, ки сағ, гурба, гӯсола ва ё баррачаи шумо чӣ ном дорад.

ДАРСИ 49

ДАР ПОЯИ ПАЙКАРАИ СИНО

Ба зону мезанам дар назди Синои Душанбе,
 Дуо пурсам аз ӯ дар роҳи фардои Душанбе.
 Сиришки чашми сангашро кунам бо остин пок,
 Ба суру сӯг чун аз чашми бинои Душанбе,
 Ба мисли кӯдаки гумгаштаи дар байни бозор,
 Сари савдоиям гардон аз савдои Душанбе.
 Бичинам ҳамчу пири рустой мағзи нонро,
 Зи рӯи роҳҳо чун аз таги пои Душанбе.

Раҳмат Назрӣ

ЛУФАТ:*Сиришк* – оби дида, ашк.*Сӯғ* – ғам.*Сур* – хурсандӣ, шодӣ.*Рустой* – қишлоқӣ, деҳотӣ.**Саволу супориш:**

1. Ҳар як байти шеърро хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи кӣ (чӣ) меравад?
2. Дар бораи Абӯалӣ ибни Сино боз чиҳо медонед?
3. Исмҳои хосро номбар кунед ва бигӯед, ки онҳо чиҳоро ифода мекунанд?

ДАРСИ 50

Машқи 61. Хонед, гӯед, ки дар рӯендани ғалла, нон, орд киҳо меҳнат мекунанд?

НОНҲОИ БОЛАЗЗАТ

Деҳқонони мо дар саҳроҳо пурмаҳсул меҳнат карда, ғаллаи фаровон мерӯенанд. Осиёбонон ғалларо сап-сафед орд мекунанд. Кормандони иттиҳодияи нонпазӣ аз он орд барои шумо нонҳои ҳархелаи болаззат мепазанд. Ин хел рӯз ба ҳама насиб нашудааст. Ҳоло ҳам дар рӯи қаҳон мамлакатҳо, халқҳои ҳастанд, ки зори як бурда нонанд. Онҳо ба шиками сер ва рӯи сурхи мову шумо бо ҳавас нигоҳ мекунанд. Ба қадри ин ҳаёт расед.

Мутаассифона, баъзе бачаҳо инро намефаҳманд. Нисбат ба нон беҳурмати мекунанд.

Супориш:

Ба исмҳои зерин савол гузored ва онҳоро муқоиса кунед:

деҳқон – деҳқонон**нон – нонҳо****саҳро – саҳроҳо****мамлакат – мамлакатҳо****бача – бачаҳо****халқ – халқҳо**

Машқи 62–63. Хонед. Гӯед, ки дар бораи шомгоҳи Норак ва чароғи он чӣ гуфта шудааст? Дар бораи чароғҳои шаҳр ё қишлоқи худатон чӣ гуфта метавонед?

ШОМГОҶИ НОРАК

Нур ба фикр фуру мевад. Ҳозир модараш меояд. Бегоҳи онҳо секаса ба сайру гашти шаҳр мебароянд. Чӣ зебову дилрабо аст шомгоҳи Норак. Ситораҳои бисёре дар осмони он чашмак мезананд. Вале чароғҳои кӯчаву хиёбон, мағозаю хонаҳо аз ситораҳо ҳам дурахшонтаранд.

Супориш:

Матнро нависед ва ба исмҳои ситораҳо, чароғҳо, кӯчаҳо, мағозаҳо, хонаҳо саволи мувофиқ гузоред.

ДАРСИ 51

БОРБАД

1400 сол пеш дар кишвари мо марди ҳунарманде мезист, ки овозааш дар тамоми дунё паҳн шуда буд. Ин мард устоди созу наво, раиси арбоби мусиқӣ, устоди барбатӣ – Борбад буд. Борбад яке аз он бузургонест, ки мусиқии моро аз балои маҳв раҳо сохта ба имрӯз расондааст.



Соли 1990 дар ҷумҳурии мо 1400-солагии Борбади ҳунармандро тантанавор ҷашн гирифтанд.

Нависанда Адаш Истад аз зиндагии Борбад ҳикояе навиштааст, ки як порчаи онро мехонем.

...Борбад суруд мехонд, садои форамаш ҳамаро мафтун мекард.

Ҳар замон нидоҳои «Ҷонам фидо!», «Зеҳ» ва монанди ин аз байни мардум баланд мегардид. Мардуми озодипарасту ҷабридида баробари нолаҳои Борбад нола мекард, ба таҳрики наво сару даст меҷунбонд. Авҷи амал дар таги дари ҳавлии Борбад воқеъ шуд. Ин ҷо Борбад бозистода, рӯ ба пайравон

оварда, оҳангҳои шӯҳи арғуштиро навохтан гирифт. Мардум давра гирифта, меистоданд. Баногоҳ саворе аз навкарони воли асп тозонда омад ва фарёд кард:

– Воли мефармояд, ки ин бемаззагиро бас кунед, ки саратонро ба бод медиҳад.

Се ҷавонмарди паҳлавонпайкар ба мобайн баромада, куртаҳои худро то ноф ҷар-ҷар даронданд ва гуфтанд:

– Ҳар чӣ дар бисот доштем, ба араб додем, сурудамонро намедиҳем! Навоз, устод Борбад! Чунон навоз, ки дуд бихезад! Баногоҳ ҷавони таблакие пайдо шуд, ки хеле шӯҳ таблак мезад, дасташро бозӣ дошта, бо чашму абру низ ҳаракатҳои аҷиб менамуд. Се нафари куртадариди пойкубон арғушт рафтанд...

Баъди он ки мардум аз дунболи кори худ рафтанд, ду нафар сипоҳии савора омада, Борбадро ба қасри воли бурданд.

«Маълум, ки аллакай ба сари чароғи ман об рехтааст», – аз дил гузаронд Борбад.

– Мо то ҳол ба сурудҳои кофирии шумо тоқат доштем, акнун даҳонатро медӯзем! – гуфт бо шиддат воли.

– Сурудҳое, ки ман мехонам, эҷоди мардуманд, – гуфт Борбад, даҳони ҳамаро дӯхта наметавонед!

– Баред! – беҳудона дод зад воли, – ҳабс кунед! Забони сурх сари сабз диҳад ба бод!

Навкарон Борбадро ба назди оҳангар бурданд, ки ба дасту пояш кишан занад. Оҳангар Борбадро мешинохт, вале Борбад ӯро не. Мухлиси сурудҳои ин устоди ҳунар буд. Ӯ кишанро чунон сохт, ки шикаста гурехтан имконпазир бошад ва дар охир чашми навкаронро хато карда, ба устоди ромишгарон чашмак зад. Дар лабони Борбад табассум гул кард...

Посбон – зардуштии собиқ дарро ғичиррос зада, нимроғ кард ва нигарист, ки «Борбад ин ҷост ё не, мабодо гурехта бошад». Ӯ Борбадро дар шуои моҳ фариштавор некӯандому нуронӣ дида, ҳаросид ва дарро зуд пӯшида, ғур-ғур кард:

Худоё, гуноҳи маро биёмурз!

– Эй гумроҳ! – гуфт Борбад. – Бидон, ки агар ман гуноҳатро бубахшам, худо низ мебахшад.

– Ту ҳам бубахш! – гуфт посбон.

– Дарро боз кун! – амр кард Борбад. Посбон дарро кушод ва гуфт:

– Ин чӣ мӯъҷиза, ки амри ту бар ман воҷиб аст? Борбад бо виқор аз дар баромада гуфт:

– Ман мераваму мехонам ва ту ҳам, эй инсони нек, бихон: Ман худро бо фикри нек фаро мегирам, ман худро бо сухани нек фаро мегирам, ман худро бо кори нек фаро мегирам...

ЛУҒАТ:

Таҳрик – ҷунбиш, ҳаракат.

Ромишгар – ҳофиз, мутриб.

Волӣ – ҳоким.

Саволҳо:

1. Борбад кӣ буд ва чаро мардум ӯро бо хурсандӣ истиқбол менамуданд?
2. Ҷавонмардон ба савора чӣ ҷавоб доданд?
3. Борбад чӣ тавр аз зиндон озод шуд?

ДАРСИ 52

Машқи 64. Ҳикоячае навишта, ба он «Некии оҳангар» ном гузоред.

1. Навкарон Борбадро ба назди кӣ бурданд?
2. Оҳангар кишанро чӣ тарз сохт?
3. Чашмак задани оҳангар ба Борбад чӣ маъно дошт?
4. Чаро дар лабони Борбад табассум гул кард?

Машқи 65. Бозӣ. Аз ҳарфҳои калимаи «чашм» истифода карда, исмҳо созад, нависед ва савол гузоред.

Машқи 66. Матни зеринро нависед, ба зери исмҳои ҷамъ хат кашед.

Сайди бузҳои кӯҳӣ ниҳоят мушкил аст. Онҳо бисёр хушёру чолоканд. Чашмони бузҳои кӯҳӣ хеле тезбин ва худашон тездав мебошанд. Бузҳои кӯҳӣ ҳанӯз аз хурдӣ нағз медонанд, ки душмани қаттоли онҳо паланги кӯҳӣ мебошад.

ДАРСИ 53

ГУНЧИШК ВА МОР

Овардаанд, ки ду гунчишк дар сақфи хонае ошён сохта буданд. Вақте бача бароварданд ва ҳар яки онҳо барои тарбияти фарзанд аз паи хӯрок мерафтанд, он чӣ ба даст меоварданд, ба даҳони фарзандонашон меандохтанд. Рӯзе гунчишки нар ба тарафи берун рафт. Вақте ки боз омад, дид, ки гунчишки мода бо изтиробии тамом гирди ошён мепарид ва фарёди сӯзнок мекашид. Гуфт:

– Эй ёри нозанин, ин чӣ ҳаракат аст, ки ман аз ту мебинам?

– Чӣ гуна нанолам, ки як дам ғоиб шуда будам, омада дидам, ки мори бадҳайбате расида, қасди бачагони ман кард. Ҳарчанд зорӣ кардам, дили тираи мор нарм нашуд. Гуфтам: «Аз он битарс, ки ману падари ин фарзандон агар камари интиқом бандем, шояд ки туро бикушем». Мор бихандид ва гуфт:

– Ман мисли шерам, ту як парандаи оқизак бо ман чӣ кор карда метавонӣ?

Мор гунчишкбачаҳоро хӯрдааст ва дар ошён хуфтааст.

Гунчишки нар ин аҳволро дида, аз фироқи фарзандон оташи ҳасрат дар ҷонаш афтод. Дар ин маҳал соҳиби хона чароғ мегиронд. Ӯ фатилаи ба раған олударо даргиронда, дар даст медошт. Мехост, ки ба чароғдон ниҳад. Гунчишк парида рафту он фатиларо аз дасти ӯ бардошт ва ба даруни ошён партофт. Соҳиби хона аз тарси, он ки мабодо сақф оташ гирад, дарҳол болои бом баромад, то ки оташро кушад. Мор аз пеш шарари оташ дид ва аз боло овози метин шунид. Сар аз сӯроҳ берун баровард. Баробари сарашро баровардан соҳиби хона ба метин каллаи ӯро пора кард.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

ЛУҒАТ:

Фатила – ресмони ғафси аз пахта тофташуда,
ки дар чароғи пилтасӯз гузошта мешавад.

Метин – тешаи калони дунӯлаи сангтарошӣ, зоғнӯл.

ДАРСИ 54

Машқи 67. Мазмуни ҳикояи «Гунҷишк ва мор»-ро бори дигар нақл кунед ва нависед, ки гунҷишки мода ба гунҷишки нар чӣ ҷавоб дод.

Машқи 68. Бозӣ. Бо ҳарфҳои калимаи «гунҷишк» калимаҳо созед ва гӯед, ки онҳо кадом ҳиссаи нутқанд?

Машқи 69. Матни зеринро хонда, саволу ҷавоб кунед, баъд нависед ва ба зери исмҳо хат кашед.

НАРДБОН

Шахсе нардбонро бардошта, ба боғи дигаре рафт, то мева бидуздад. Соҳиби боғ бирасид ва пурсид:

– Дар боғи ман чӣ кор мекунӣ? Гуфт:

– Нардбон мефурӯшам. Гуфт:

– Нардбон дар боғи ман мефурӯшӣ? Гуфт:

– Нардбон аз они ман аст. Ҳар кучо, ки хоҳам, мефурӯшам.

Убайди Зоконӣ

ДАРСИ 55**ҶАМЪБАСТИ ЧОРЯК****ЧОРЯКИ II****ДАРСИ 1****САЪДИИ ШЕРОЗӢ**

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ соли 1184 дар Шероз ба дунё омада, пас аз таҳсили ибтидоӣ дар мадрасаи «Низомия»-и Бағдод хондааст.

Саъдӣ саёҳатро дӯст медошт. Ӯ дар бисёр шаҳрҳои Эрону Арабистон буда. Ҳангоми сафар бо одамон ошно шуда, бо онҳо сӯҳбат мекард ва аз тарзи зисти онҳо огоҳӣ меёфт.

Зиндагии мадумонро саросар омӯхта, пасон ду асари машҳури худ – «Бӯстон» ва «Гулистон»-ро навиштааст.

«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ саршори панду ахлоқ аст. Ин худ як мактаби тарбия буда, дар ҳама даври замон ба мардумони олам ёрӣ расонидааст.

Шайх Саъдӣ бо «Гулистон» ва «Бӯстон»-и худ ҳамеша бо мардуми некхоҳи олам аст.



ХИРАДИ НҶШЕРВОНИ ОДИЛ

Овардаанд, ки Нӯшервони Одилро дар шикоргоҳе сайде кабоб карданд ва намак набуд. Ғулومه ба русто рафт, то намак орад. Нӯшервон гуфт:

– Намак ба қимат биситон (харида биёр), то расме нашавад ва деҳ хароб нагардад. Гуфтанд:

– Аз ин қадар чӣ халал ояд?

Нӯшервон гуфт:

– Бунёди зулм дар қаҳон аввал андаке будааст, ҳар кӣ омад ба ӯ иловае кард, то бад-ин дараҷа расид.

ҚИТЪА

Агар зи боғи раият малик хӯрад себе,
Бароваранд ғулумони ӯ дарахт аз бех.
Ба панҷ байза, ки султон ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих.

ЛУҒАТ:

Русто – деҳа, қишлоқ. *Раият* – фақир, халқ, мардум.

Ба панҷ байза, ки султон ситам раво дорад – агар подшоҳ панҷ тухмро ба зӯрӣ гирад.

Савол ва супориш:

1. Чаро ғулом ба деҳа рафт?
2. Нӯшервон чӣ гуфт?
3. Ҳозирбудагон чӣ гуфтанд?
4. Нӯшервон чӣ ҷавоб дод?
5. Мазмуни қитъаро шарҳ диҳед.

Ба нақшаи зер така намуда, мазмуни ҳикояро нависед:

1. Ба деҳ рафтани ғулом.
2. Хоҳиши Нӯшервон.
3. Ҷавоби Нӯшервон ба ҳамроҳонаш.

ДАРСИ 2

Машқи 70. Исмҳои зеринро муқоиса кунед ва нависед:

деҳа – деҳаҳо	одам – одамон
дарахт – дарахтон	талаба – талабагон
мурғ – мурғҳо	

Исмҳо танҳо ва ҷамъ мешаванд. Исми танҳо якто будани чизе ё касеро мефаҳмонад: меҳмон, бача, кӯча, деҳқон, майдон.

Исми ҷамъ аз якто зиёд будани чизе ё касеро мефаҳмонад: меҳмонон, бачаҳо, кӯчаҳо, майдонҳо.

Пасвандҳои -ҳо, -он, -гон, исмҳои ҷамъ месозанд.

Машқи 71. Аз калимаҳои зерин исмҳои навишта гиред, ки бо пасвандҳои -ҳо, -он, -гон омадаанд: хона, табақҳо, коргар, коргарон, одамон, рӯз, дугонаҳо, муаллим.

Супориш:

Бо исмҳои ҷамъи навиштаатон ҷумлаҳо тартиб диҳед ва онҳоро бо исмҳои танҳо муқоиса кунед.

Машқи 72. Хонед. Мазмуни матнро нақл карда, бо калима ва ибораҳои «парандагон», «ҷойҳои дастнорас», «маслиҳати муаллимон» ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

МОР ВА МУСИЧА

Боре ман рӯи ҳавлиамонро мерӯфтам. Мусичае дар болои дарахт патаррос мезад. Ба кучо задани худро намедонист. Дидам, ки море ба лонаи мусича ҳамла карда, бачаҳояшро хӯрданист. Ман зуд акаамро ҷеғ задам. Вай аз воқеа огоҳ шуда, чӯбро ба даст гирифтӣ болои дарахт баромад. Мор худро партофта гурехт. Хайрият бачаҳои мусича эмин монданд.

Роҳбари синфамон нақли моро шунида, гуфтанд, ки дар ҳақиқи парандаҳо ғамхорӣ намудан ҳам яке аз вазифаҳои мо мебошад ва маслиҳат доданд, ки барои парандаҳо бисёртар лоначаҳо сохта ба ҷойҳои дастнорас овезем.

ДАРСИ 3

ДУ БАРОДАР

Ду бародар буданд: яке хидмати султон кардӣ ва дигаре ба зӯри бозу нон хӯрдӣ.

Боре тавонгар дарвешро гуфт:

– Эй бародар, чаро хидмати султон накунӣ, то аз машаққати кор кардан бираҳӣ.

Бародари фақир ҷавоб дод:

– Ту чаро кор накунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ, ки хирадмандон гуфтаанд:

– «Нони худ хӯрдану ништастан беҳ, ки камари заррин ба хидмат бастан».

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир,
Беҳ аз даст бар сина пеши амир.

Саъдӣ

ЛУҒАТ:

Тавонгар – зӯрманд, он бародаре, ки дар даргоҳи амир (султон) амалдор буд.

Тафта – оҳаки тафсон; агар ба оҳаксанг об резед, метафсад ва сипас мечӯшад.

Мазаллат – хорию зорӣ, камбағалӣ.

Савол ва супориш:

1. Бародарон ба кадом корҳо машғул буданд?
2. Бародари тавонгар ба бародари камбағалаш чӣ гуфт?
3. Бародари камбағал чӣ ҷавоб дод?
4. Мувофиқи мазмуни ин ҳикоя саҳначае ташкил кунед, ки дар он ду нафар иштирок намоянд.
5. Матни ҳикоя ва ду мисраъ шеърро аз ёд кунед.

ДАРСИ 4

Машқи 73. Ба исмҳои зерин пасвандҳои -он, -ҳо, -гон илова намуда нависед:

Меҳмон	кӯча	хона	гул
Дугона	кӯдак	духтар	дарахт
миз	чӯча	суруд	талаба

Машқи 74. Зери унвони «Рӯзи таваллуд» матне тартиб диҳед ва дар он калимаҳои меҳмонон, дугонаҳо, мизҳо, гулҳо-ро истифода баред.

Машқи 75. Афсонаи «Рӯбоҳи бедум»-ро хонед ва мазмуни онро мувофиқи нақша нависед.

РҶБОҲИ БЕДУМ

Рӯбоҳе ба доми сайёд афтада, ба зӯр халос шуд. Вале думаш он ҷо монд. Рӯбоҳ чанд рӯз аз шарму ҳаё берун набаромад. Аммо гуруснагӣ маҷбураш кард, ки берун барояд. Рӯбоҳҳои дигар ӯро дида, масхара мекарданд. Охир, кадом рӯбоҳ бедум шудааст? Зеби рӯбоҳ думаш мебошад.

Рӯбоҳи бедум фикр карда, фикр карда, илоҷи корро ёфтани шуд. Ў як рӯз рӯбоҳҳоро ҷамъ намуда, гуфт:

– Ана мебинед, ман дум надорам. Медонед, дум надоштан хуб будааст: аввал ин, ки боратон сабук мешавад, баъд тезтар медавед. Рӯбоҳи пире сухан пурсид ва гуфт:

– Эй рафиқи бедум, агар ту думатро дар доми сайёд намомондӣ, ин маслиҳатро ба мо намедодӣ.

Нақша:

1. Ба доми сайёд афтодани рӯбоҳ.
2. Маслиҳати рӯбоҳи бедум.
3. Ҷавоби рӯбоҳи пир.

ДАРСИ 5**МАРДИ БУЗУРГҲИММАТ**

Дар замони қадим марде будааст давлатманд ва бузургҳиммат. Дар дорой ва ҳиммату саховат касе ба ӯ баробар шуда наметавонистааст. Номии ин мард Ҳотами Той будааст. Ҳотами Той ҳар рӯз моли зиёде кушта, чандин дег хӯрок мепӯхтааст ва ба камбағалону бенавоёну гадоён медодааст. Мардуми бечора рӯзе се-чор вақт аз дастархони Ҳотам нон меҳӯрдаанд ва дар ҳаққаш дуо мекардаанд.

Рӯзе Ҳотами Тойро пурсидаанд:

– Эй марди бузург, бигӯ, ки дар ҷаҳон аз худ бузургҳимматтар дидаӣ ё шунидаӣ?

Ҳотам ҷавоб додааст:

– Бале, дидаам. Рӯзе чил шутур қурбонӣ карда будам. Ҳама меомаданду меҳӯрданд. Худам ба гӯшаи саҳрое ба ҳоҷате берун рафтам. Як хоркашро дидам, ки хор пушт карда меомад, гуфтамаш:

– Эй хоркаш, ба меҳмониҳои Ҳотам чаро наравӣ, ки ҳама бар дастархони ӯ гирд омадаанд. Хоркаш ҷавоб дод:

«Ҳар кӣ нон аз амали хеш хӯрад,
Миннат аз Ҳотами Той набарад».

Ҳотам мегӯяд:

«Ман ӯро ба ҳиммат ва ҷавонмардӣ аз худ бартар дидам».

Саъдӣ

Савол ва супориш:

1. Ҳотами Той чӣ гуна мард будааст?
2. Ҳотам ба хоркаш чӣ мегӯяд ва хоркаш чӣ ҷавоб медиҳад?
3. Чаро Ҳотам хоркашро аз худ боҳимматтару ҷавонмардтар номид?
4. Байтро аз ёд кунед.

ДАРСИ 6

Машқи 76. Калимаҳои зеринро аз ҷиҳати маъно муқоиса кунед:

оҳан – оҳангар пахта – пахтазор кӯҳ – кӯҳсор

гул – гулистон трактор – тракторчӣ

Пасвандҳои -гар, -зор, -сор, -истон, -чӣ аз як калима калимаи дигар месозанд.

Машқи 77. Ба калимаҳои кор, чашма, себ, тоҷик пасвандҳои мувофиқ ҳамроҳ карда исмиҳои нав соzed, муқоиса кунед ва савол гузоред.

Машқи 78. Шеърро хонед ва гӯед, ки дар бораи Ватан чӣ гуфта шудааст?

ВАТАН, ВАТАН!

Дар ин ҷаҳон ягона меҳрубони ман туй.
 Чӣ ҷои ин сухан, ки худ ҷаҳони ман туй.
 Ҷавон шуд аз ишқи ту вучуди ман
 Бувад пур аз номи ту суруди ман, суруди ман.
 Нури ман, зӯри ман, завқи ман, ҷони ман туй.

Лохутӣ

Супориш:

1. Нависед, зеро исмиҳо хат кашед ва савол гузоред.
2. Маъноҳои дигари калимаи «Нур»-ро гӯед.

ДАРСИ 7

Машқи 79. Аввал бо калимаи «ҳунарманд» ҷумла тартиб диҳед ва баъд таркиби ҳамин калимаро ҷудо ва бо аломатҳои шартӣ ин тавр ишора кунед:

ҳунарманд

Дар хотир нигоҳ доред:

—— аломати решаи калима.

– аломати пасванд.

Машқи 80. Нақшаи зеринро давом диҳед:

Пахта	>>>	зор	>>>	дониш	>>>	манд
лиму				давлат		
...				...		

Машқи 81. Нависед, зери исмҳо хат кашед. Таркиби калимаи «нонреза»-ро ҷудо карда, бо аломатҳои шартӣ ишора намоед.

Аз замин нонрезаҳоро чида мемолам ба чашм,
 Нони гарми меҳнатиро дида мемолам ба чашм...
 Чунки ман ҳам дар замони худ даравгар будаам,
 Хӯшачину боғбанду дос дар бар будаам...

Мирзо Турсунзода

ДАРСИ 8

МУҲАММАД АВФИИ БУХОРОӢ

Аз қадимулайём Бухоро маркази илму маърифат ба шумор мерафт. Ана дар ҳамин мулк Муҳаммад Авфӣ ба дунё омадааст. Ӯ айёми кӯдакиро дар Бухоро гузаронда, таҳсили ибтидоияшро дар деҳааш гирифтааст. Муҳаммад Авфӣ барои илмомузӣ ба шаҳрҳои Самарқанд, Хоразм, Марв ва ғайраҳо меравад.

БАҲРОМИ ГӢР

Рӯзе аспе дар лашкаргоҳи Яздигурд пайдо шуд ва бар дари саропардаи ӯ биистод. Хусни сират ва лутфи сурати он асп чунон хуш буд, ки халқ аз тамошояш сер намешуд. Ба Яздигурд хабар доданд.

Яздигурд пеши асп рафт. Даст ба шонааш гузошт. Асп ором истод. Хост ба он лаҷом занад, лекин натавонист. Баногоҳ асп баргашт ва ӯро лагад зад. Чунон лагад зад, ки Яздигурд нақши замин шуд ва номи ӯ ба бадӣ дар олам машҳур гашт.

Ва чун асп ҷуфта заду Яздигурдро бикушт, сарони лашкар ва аҳли маориф ҷамъ шуданду гуфтанд:

– Мо аз Яздигурд он қадар зулму бадӣ дидем, ки ҳеҷ гӯш нашунида буд ва ҳеҷ чашм надида. Акнун аз дасти зулми вай

халос ёфтем. Албатта, салоҳ набошад, ки касе аз насли вай бар мо подшоҳ бошад. Агар подшоҳӣ ба фарзанди ӯ расад, сирати падарро зинда гардонад ва мо ба дасти ӯ дармонем.

Дар байни онҳо як одам буд аз фарзандони Ардашер ва ӯ Кисро ном дошт. Бо маслиҳат аҳду паймон карданд ва мулк ба Кисро супориданд – ӯро подшоҳ карданд.

Ин хабар ба Баҳроми Гӯр, ба писари Яздигурд расид. Вай шуниду бағоят биранҷид ва лашкар гирифт ба талаби тахт биёмад.

Вақте ки аъёни Эрон хабари омадани ӯро бишниданд, тарсиданд. Ва гуфтанд, ки набояд ҷангу ҷидол шавад ва халқ нобуд гардад.

Одамони донишманд ва маъруф ҷамъ шуданд. Онҳо пеши Баҳром омаданд ва гуфтанд.

– Барои чӣ омадӣ? Мо аз падари ту ранҷи бисёр дидаем. Намехоҳем, ки аз насли вай касе ба мо подшоҳ бошад. Баҳром онҳоро хуш қабул кард ва гуфт:

– Маро маълум аст, ки падари ман зиндагонии бад кардааст. Лекин ман аз роҳи адлу инсоф берун намеравам. Ҳар чиро ӯ даридааст, ман онро медӯзам. Ҳар чӣ ӯ шикастааст, ман пайваст мекунам. Узр мепурсам аз шумо. Шумо мардеро аз ман беҳтар донистед ва подшоҳ кардаед. Ман муқобил нестам. Фақат мехоҳам тоҷи шоҳӣ биёранд ва дар миёнаи ду шери даррандаи гурусна гузоред. Ҳар кӣ тоҷ аз миёнаи он ду шер бардорад, подшоҳӣ ӯро бошад.

Он ҷамоат чун лафзи Баҳромро шуниданд ва ваъдаи ӯ гӯш карданд, бозгаштанду ба аркони давлат гуфтанд:

– Баҳром на аз он касон аст, ки кирдораш ба кирдори дигарон монанд бошад. Вай сирати лутф аст ва ҷони қарам ва зоти мардумӣ.

Рӯзи дигар аркони мулк ва сардорони давлат ҳозир омаданд. Бар дари шаҳр одами бисёре ҷамъ карданд. Ду шери гурусна аз шерхона берун оварданд. Занҷири гардани шерҳоро кушоданд. Кисро ро, ки подшоҳ карда буданд ва Баҳром пеш омаданд.

Кисро чун шерони гурусна дид, сари худро аз тоҷи шоҳӣ беҳтар донист.

– Ман ҷонро, – гуфт вай, – аз мулк азизтар медонам. Баҳром пеш баромаду гуфт:

– Ҳар кӣ ҳаваси тоҷ дорад, бояд, ки дил аз сар бардорад. Баҳром гурзе дар даст гирифт ва ба шерон ҳамла овард. Шерон ҳам қасди ӯ карданд. Баҳром пиёда шуд. Бо як ҳамла ба пушти яке аз шерон савор шуд. Шери дигар ҳуҷум кард. Баҳром аз гӯши он шер дошт. Сипас, сари ҳар ду ба якдигар мезад, то даме, ки мағзи сари шерон аз биниашон баромад. Ҳарду шер ба замин афтоданд.

Баҳром тоҷ аз миёнаи шерон бардошт ва ба сар ниҳод. Аввалин касе, ки бар вай салом кард, Кисро буд. Дигарон ҳам ба ӯ сари таъзим фуруд оварданд ва ӯро подшоҳ интихоб намуданд.

ЛУҒАТ:

Сарпарда – хаймаи шоҳона.

Маориф – маъруф, донишмандон.

Сират – табиат, рафтор, ботин.

Салоҳ – фоида, маслиҳат, дуруст.

Саволҳо:

1. Бо Яздигурд чӣ ҳодиса рӯй дод?
2. Сардорон ва донишмандон ба кадом қарор омаданд?
3. Маъруфони Эрон хабари омадани Баҳромро шунида, ба назди ӯ рафта, чӣ гуфтанд?
4. Баҳром ба онҳо чӣ ҷавоб дод ва ӯ кадом шартро дар миёна гузошт?
5. Чаро мардуми Эрон Баҳромро подшоҳ интихоб намуданд?

ДАРСИ 9**НАҚЛИ ХАТӢ**

Аз рӯи мазмуни ҳикояи «Баҳроми Гӯр» нақли хаттӣ нависед.

ДАРСИ 10**НҶШЕРВОНИ ОДИЛ**

Ривоят мекунанд, ки рӯзе Нӯшервон аз вазир савол кард:

– Сабаб чист, ки боз кӯтоҳумр, лекин гунчишк дарозумр?

Вазир ҷавоб дод:

– Барои он ки боз золим ва ҷабркор аст. Гунчишк бошад, ҳалим ва камозор. Модом ки ҳосили корҳо чунин аст, ҷидду ҷаҳд бояд, ки подшоҳ аз аҳволи мардум доим бохабар бошад. Набояд дар мамлакат корҳое бикунанд, ки саранҷоми он завол, вайронӣ ва вубол – азоб бошад.

Нӯшервон гуфт:

– Бар раият одамони боинсофро мегузорам. Ба ин тариқ адолат нигоҳ медорам. Вазир ҷавоб дод:

– Агар савол ва ҷавоби халқ ба зиммаи гумоштагон бимонанд, дар мамлакат сустӣ падида ояд. Зеро гумошта ба симу зар фирефта шавад. Ва маълум, ки забти мамлакат бо як одам номумкин аст. Савоб он бошад, ки зангӯлае созем. Риштаи он зангӯла аз девору дарвоза берун овезем. Агар ба касе ситам расад, биёяду он ришта кашад ва дарди хеш бевосита ба шоҳ гӯяд.

Нӯшервон фармуд, то силсилаҳо сохтанд ва аз болои қаср овезон карданд. Ҳар ситамрасида меомад ва силсиларо меҷунбонд. Зангӯла занг мезад. Нӯшервон мебаромад, арзу додаш мешунид ва заифонро аз ҷабри қавиҳо ҳимоя мекард.

Рӯзе аз рӯзҳо садои занг ба гӯши Нӯшервон расид. Вай баромаду нигоҳ кард ва хареро дид, ки силсила меҷунбонад.

Ҳар лоғар ва нимҷон буд. Раҳми Нӯшервон омад ба хар. Вай пурсид:

– Соҳиби ин хар кист?

Гуфтанд:

– Шустагарест. То хар ҷавон буд, ин харро кор мефармуд. Хар пир шуд, аз хона берун кард.

Нӯшервон бифармуд ва одамонаш рафтанду соҳиби хар биёварданд. Ҷоро ҷазо дод ва эълон кард:

– Ҳар кӣ харро ба ҷавонӣ кор фармояд ва дар пирӣ ғамхорӣ накунад, сазояш ин бувад.

Ва ба ин шустагар фармуд:

– Ҳар рӯз ба ин хар ҷаву коҳ бидеҳ!

Баъд аз ин адолату одилии Нӯшервон ба ҷаҳон машҳур шуд.

Муҳаммад Авфии Бухорӣ

ЛУҒАТ:

Гумошта – соҳибмансаб, соҳиби вазифа.

Савол ва супориш:

1. Шоҳ аз ҷавоби вазир ба чӣ хулоса омад?
2. Вазир чӣ тадбир сохт?
3. Аз чӣ сабаб адолату одилии Нӯшервон дар ҷаҳон машҳур шуд?
4. Аз мазмуни ин ҳикоя хулоса бароред.

ДАРСИ 11

Машқи 82. Аз матн калимаи «гумоштагон»-ро нависед ва вазифаи пасванди «гон»-ро шарҳ диҳед.

Машқи 83. Ба калимаҳои зерин пешванди «ҳам»-ро ҳамроҳ карда нависед: синф, роҳ, соя.

Машқи 84. Чистонро нависед. Таркиби калимаи «ҳамроҳ»-ро ҷудо кунед.

То зону ду чоҳ,

Мегардад ҳамроҳ.

Машқи 85. Хонед. Гӯед, ки дар матн сухан дар бораи чӣ меравад?

ГУЛДАСТОН

Маҳбуба аз мактаб омада, хӯрокашро хӯрду ба кори хона машғул шуд: дегу табақхоро шуста, ҳавлиро рӯбучин кард. Даре нагузашта, ҳамсинфонаш Мақсуда ва Мағфират ҳам расида омаданд.

– Маҳбуба, рафтем, бевақт шуд.

– Ба куҷо, духтарон? – ҳайрон шуд модар.

– Ба «Гулдаст», очаҷон, имрӯз куртача медӯзем, – ҷавоб дод Маҳбуба.

Супориш:

Матнро рӯбардор намуда, калимаи «ҳамсинфонаш»-ро алоҳида нависед ва таркибашро ҷудо кунед.

ДАРСИ 12

САЪВА ВА ФИЛ

Ривоят мекунад, ки саъвае дар шохи дарахт лона дошт. Ва ҳар сол дар ин лона тухм мемонд, чӯча мебаровард. Ҳар вақте ки чӯча мебаровард, аз беша филе меомад. Фил худро ба дарахт мемолид, дарахт мечунбид ва чӯчаҳои саъва аз лона меафтиданд, фил чӯчаҳоро помол мекард.

Саъваи бечора қасос гирифта наметавонист.

– Душман зӯр аст, – гуфт саъва худ ба худ. – Аз ӯ фақат бо тадбир қасос бояд гирифт.

Ва саъва ба назди пашша рафт.

– Пеш аз ин байни мо носозӣ буд, – гуфт саъва ба пашша. – Имрӯз омадам, ки аз ту узр пурсам. Ва умеде дорам, ки ба ман ёрӣ расонӣ. Ҳоҷате ба ту овардам, маро ноумед боз нагардон.

– Ҳоҷатат чист? – пурсид пашша.

Саъва ҷавоб дод:

– Ҳоҷати ман ин аст, ки фил маро басо азоб медиҳад. Чӯчаҳоямро помол мекунад. Аз ту хоҳиш дорам, ки ба чашми фил неш бизанӣ. Вай дили маро реш кардааст, нешҳои ту чашми ӯро реш кунад.

Пашша илтимоси саъваро қабул кард. Фавҷе аз пашшаҳо ҷамъ овард. Ва пашшаҳо ба фил ҳучум карданд. Ба чашмонаш неш заданд. Чашмони фил ҷароҳатдор шуда, нобино гашт. Ва аз дидан маҳрум шуд. Фил акнун роҳро намедид ва дар паси он дарахт истод. Бечора рафта наметавонист.

Саъва ба назди ғук рафт ва гуфт:

– Ман бо ёрии пашша душманамро кӯр кардам. Акнун мадади ту лозим аст, ки аз вай тамоман халос шавам.

– Чӣ мададе аз ман ба ту мерасад? – пурсид ғук.

Саъва гуфт:

– Бар лаби рӯд меравӣ, ҷои гумоберо меёбӣ ва овоз мебарорӣ. Овози ту ба гӯши фил мерасад. Фил ба сӯи овоз меояд, ки дар он ҷо об ҳаст. Дар об по мемонад ва ғарқ мешавад. Мо аз бадихони вай наҷот меёбем.

Ғук ба ҷое рафт, ки обаш ниҳоят чуқур буд. Дар он ҷо истод ва овоз баровард.

Фил аз ҳад зиёд ташна буд. Овози ғукро шунид ва ҳамон тараф рафт. Рафту рафт, то ба лаби об расид. Қадам ба об монд ва ғарқ шуд.

Саъва аз ҷабри фил наҷот ёфт.

Муҳаммад Авфии Бухорӣ

ЛУҒАТ:

Реш – захмдор, ярадор.

Фавҷ – гурӯҳ, даста.

Саволҳо:

1. Саъва барои аз фил қасос гирифтани чӣ чора дид?
2. Пашша барои кӯр гардонидани фил кадом воситаро истифода бурд?
3. Саъва барои тамоман аз душманаш халосӣ ёфтани боз чӣ тадбир андешид?
4. Аз мазмуни ин ҳикоят ба кадом хулоса омадан мумкин?
5. Дар калимаҳои «пашшаҳо», «нешҳо» ва «чашмон» пасвандҳои «-ҳо» ва «-он» чӣ гуна исмҳо сохтаанд?

ДАРСИ 13

Машқи 86. Мувофиқи саволҳои зерин дар хусуси ҳилаи саъва ва ғук ҳикоячае нависед ва сарлавҳа гузоред.

1. Саъва ба ғук чӣ маслиҳат дод?
2. Ғук чӣ кор кард?
3. Чаро фил ба тарафи овози ғук рафт?

Машқи 87. Калимаҳои ҳамкор, ҳамсинф ва ҳамсоҷро таҳлил намуда, вазифаи пешванди «ҳам»-ро шарҳ диҳед.

Пешванди «ҳам»-пеш аз калима омада, исми месозад. Мисол: ҳамкор, ҳамсинф, ҳамшаҳр.

Машқи 88. Хонед. Гӯед, ки Латифа ба мактаби нав чӣ ҳадя мекунад? Матнро нависед ва ба зерин исмиҳое, ки пешванди «ҳам»-доранд, хат кашед.

ҲАДЯИ ЛАТИФА

Духтари ҳамсоияи мо Латифа дар гирди гулҳояш парвона шуда мегардад. Вай ҳамин сол, аввали баҳор 16 дона қаламчаи гули садбаргро дар рӯи ҳавлиашон шинонда буд. Қаламчаҳо реша давонда, барг бароварданд. Рӯзе аз Латифа пурсидам:

- Латифа, ин гулҳоро чӣ кор мекунӣ?
- Ба мактаб ҳадя мекунам, – ҷавоб дод ӯ.

Баъди таътили тобистона Латифаю ҳаммактабонаш ба мактаби нав мекӯчанд. Латифа ба синфи 7-ум меравад. Ба мактаб аз гулҳои парвардааш мебарад.

ДАРСИ 14

ИМЛО

ДАРСИ 15

АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Абдураҳмони Ҷомӣ соли 1414 дар деҳаи Харгарди вилояти Ҷом ба дунё омадааст. Айёми кӯдакиаш дар Ҷом гузаштааст. Баъд барои таҳсили илм ба Ҳирот меравад. Абдураҳмони Ҷомӣ аксарияти илмҳои замони худ – ба монанди забону адабиёт, таърих ва фалсафаро пурра омӯхта, яке аз донишмандон ва шоирони шинохтаи замони худ мегардад. Ҷомӣ марди хоксор будааст. Ҷомӣ асаре менависад бо номи «Баҳористон». Ин китоб саросар аз ҳикояҳои ширин ва латиф иборат аст.



ҲИКОЯТИ «РҶБОҲИ ЗИРАК ВА ГУРГИ НОДОН»

Рӯбоҳе бо гурге дами мусодақат мезад ва қадами мувофақат мениҳод. Бо якдигар ба боғе гузаштанд, дар устувор буд ва деворҳо пурхор. Гирди он гардиданд, то ба сӯроҳе расиданд, ки ба рӯбоҳ фарох ва бар гург танг, рӯбоҳ осон даромад ва гург ба заҳмати фаровон. Ангурҳои гуногун диданд ва меваҳои рангоранг ёфтанд. Рӯбоҳ зирак буд, ҳоли берун рафтаниро мулоҳаза кард ва гурги ғофил чандон, ки тавонист, бихӯрд. Ногоҳ боғбон огоҳ шуд ва чӯбдасте бардошт ва рӯй бар эшон ниҳод. Рӯбоҳи борикмиён зуд аз сӯроҳ бичаст ва гурги бузургшикам дар он ҷо маҳкам шуд. Боғбон бар вай расид, чӯбдаст кашида, чандонаш бизад, ки гург на мурда, на зинда, пӯст дарида ва пашм кандида, аз он тангной берун рафт.

ЛУҒАТ:

Дами мусодақат – сӯҳбати самимона.

Мувофақат – ҳамроҳӣ. *Ғофил* – нодон, бепарво.

Савол ва супориш:

1. Рӯбоҳу гург сӯҳбаткунон ба кучо рафтанд?
2. Чаро ба ин ҳикоя «Рӯбоҳи зирак ва гурги нодон» сарлавҳа гузошта шудааст?
3. Шумо аз мазмуни ин ҳикоя чӣ хулоса мебароред?

ДАРСИ 16

СИФАТ

Машқи 89. Ибораҳои зеринро нависед ва савол гузоред:

дари устувор
деворҳои пурхор
сӯроҳи фарох
сӯроҳи танг
рӯбоҳи борикмиён
гурги бузургшикам

заҳмати фаровон
ангурҳои гуногун
меваҳои рангоранг
рӯбоҳи зирак
гурги ғофил
гурги нодон

Намуна:

- Чӣ?
- Дар.
- Дари чӣ хел?
- Дари устувор.

Машқи 90. Шеъри зеринро хонед ва гӯед, ки дар васфи Кофарниҳон чиҳо гуфта шудааст? Чаро аввали калимаи Кофарниҳон бо ҳарфи калон навишта шудааст?

РӯДИ РАВШАН

Кофарниҳон, Кофарниҳон,
Эй рӯди дарё дар ниҳон,
Тунд ой аз шахҳои кунд
Дар оби хеш озар ниҳон.
Хурду бузургу сабзу сурх –
Паҳлуи ту биншаста санг.
Гӯё, ки дарёдамкашон
Лаб бар лабонат баста санг.

Мепарварам бо оби ту
Гулбоғи бахти сабзи хеш.
Набзи туро чун обсанҷ
Ман бишмарам бо набзи хеш.
Кофарниҳон, сарҷӯи сабз –
Дар домани сабзи Ватан.
Хоҳам, ки дар ҷонам тапад
Набзи ту чун набзи Ватан.

Раҳмат Назрӣ

ЛУҒАТ:

Ниҳон – паноҳ,
Тунд – тез.
Озар – дурахшон, шӯъла.
Набз – ҳарорат.

Савол ва супориш:

1. Мисраи «Гулбоғи бахти сабзи хеш» чӣ маъно дорад?
2. Ба сифатҳои хурд, бузург, сабз, сурх савол гузоред ва гӯед, ки онҳо ба кадом исм тааллуқ доранд?

Машқи 91. Шеъри зеринро нависед, ба зери калимаҳое, ки ба саволҳои чӣ хел? чӣ гуна? ҷавоб мешаванд, хат кашед.

Чаро шоир мегӯяд, ки тирамоҳ рӯи хандон, чашми сер, домани пурбор дорад?

Шӯҳрати бисёр дорад тирамоҳ,
 Номи лангардор дорад тирамоҳ.
 Дасти боло, рӯи хандон, чашми сер
 Домани пурбор дорад тирамоҳ.

Мирзо Турсунзода

ДАРСИ 17

ҲИКОЯТИ МАРДИ ОЛИҲИММАТ

Ҳотамро пурсиданд, ки:

– Ҳаргиз аз худ каримтар касе дидӣ?

Гуфт:

– Бале, рӯзе ба хонаи ятиме омадам. Ё даҳ сар гӯсфанд дошт. Филҳол як сар гӯсфандро кушт ва пеши ман овард ва маро ҷое аз он хуш омад. Бихӯрдам ва гуфтам: «Валлоҳ, ки ин бисёр хуш бувад». Он писар берун мерафт ва як-як гӯсфандонро мекушт ва он мавзеъро мепухт ва пеши ман меовард ва ман аз он огоҳ не. Чун берун омадам, ки савор шавам, дидам, ки хуни бисёр рехтааст.

Пурсидам:

– Ин чист?

Гуфтанд, ки:

– Вай ҳама гӯсфандони худро кушт. Вайро маломат кардам, ки чаро чунин кардӣ.

Гуфт:

– Субҳоналлоҳ, туро чизе хуш омад, ки ман молики он бошам ва агар дар он бахилӣ кунам, ин зиштсиратӣ бошад дар миёни араб.

Пас, Ҳотамро пурсиданд, ки:

– Ту дар муқобилаи он чӣ додӣ?

Гуфт:

– Сесад шутури сурхмӯй ва панҷсад гӯсфанд.

Пас гуфтанд, ки:

– Ту каримтар бошӣ!

Гуфт:

– Ҳайҳот! Вай ҳар чӣ дошт, дод ва ман аз он чӣ доштам, андаке беш надодам.

ҚИТЪА

Чун гадое, ки ними нон дорад,
Ба тамоми диҳад зи хони хеш.
Бештар з-он бувад, ки шоҳи ҷаҳон
Бидиҳад нима аз хазонаи хеш.

ЛУҒАТ:

Карим – босаховат, олиҳиммат.

Филҳол – даррав, дарҳол, базудӣ.

Савол ва супориш:

1. Ҳотам чиро нақл кард?
2. Саволу ҷавоби байни Ҳотаму ҳамсӯҳбатони ӯро бори дигар хонед.
3. Барои чӣ Ҳотам он ятимро аз худ олиҳимматтар ва ҷавонмардтар шуморид?
4. Мазмуни ин ҳикояро бо «Марди бузургҳиммат»-и Саъдӣ муқоиса кунед.

ДАРСИ 18

Машқи 92. Ба калимаҳои «олиҳиммат» ва «сурхмӯй» савол гузored ва гӯед, ки онҳо ба кадом исмҳо тааллуқ доранд?

Машқи 93. Хонед. Гӯед, ки дар матн дар бораи ҳаво, саҳро, боғҳо, шапалакҳо чиҳо гуфта шудааст?

БОҒҲОИ ДИЛКУШО

Ҳаво форама. Саҳрои васеъ, боғҳои дилкушо ва қирҳои зебо ораста гардидаанд. Рӯи онҳо бо алафҳои кабуд, гулҳои сурх, киштҳои гуногун ва бо пахта пӯшида шудааст. Шапалакҳои сурх, зард, сиёҳ ва сафед парида мегарданд. Парандаҳо ба деворҳои пасту баланд, бомҳо ва ба рӯи гулҳои рангоранг менишинанд, бо овозҳои шӯх месароянд.

Садриддин Айни

Супориш:

1. Ибораҳои сахрои васеъ, боғҳои дилкушо, қирҳои зебо, алафҳои кабуд, гулҳои сурх, киштҳои гуногун, шاپалакҳои сурх, зард, сиёҳ, сафед, деворҳои пасту баланд, гулҳои рангоранг, овозҳои шӯхро навишта гиред ва савол гузоред.

Намуна: боғҳои (чӣ гуна?) дилкушо.

2. Бо ибораҳои сахрои васеъ, алафҳои кабуд, деворҳои пасту баланд, гулҳои рангоранг ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Машқи 94. Матнро нависед, ба зери калимаҳои, ки ба саволи чӣ гуна? ҷавоб мешаванд, хат кашед.

ВОДИИ ВАХШ

Водии Вахш бо киштзорҳои паҳновари зархез, пахтаи маҳиннаху лимӯи хушбӯ машхур аст. Боғу тоқзоронаш канор надорад. Деҳаҳо обод, мардумаш шод. Ҳама осуда ва хуррамона зиндагӣ мекунанд. Минбаъд дар ин водӣ боз ҳазорҳо гектар заминҳои нав кушода мешаванд.

ДАРСИ 19**РҶБОҶИ ЧАШМГУРУСНА**

Рӯбоҳе аз беша мерафт ва ба ҳар тараф тӯмае мечуст. Ба пой дарахте расид, ки аз паҳлуи он табло овехта буданд. Ҳар гоҳ боде вазида, шохи он дарахтро ба ҳаракат оварда, ба рӯи табло мерасонд, овози баланде аз он табло мебаромад. Рӯбоҳ дар зер дарахт мурғи хонагиеро дид, ки минқор дар замин мезад ва қуте металабид. Рӯбоҳ хост, ки ӯро сайд намояд, аммо ногоҳ овози табло ба гӯши ӯ расид. Нигоҳ карда дид, ки ҷуссаи бағоят фарбеҳ, овози баланде дорад. Рӯбоҳ ба худ андешид, ки «дар ҳар сурат гӯшту пӯсти ӯ мувофиқи овозаш аст». Пас аз камини мурғ берун омад ва рӯй ба дарахт ниҳод.

Мурғ рӯбоҳро дида, гурехт ва рӯбоҳ ба сад машаққат ба дарахт баромад. Басе кӯшида табло бидарид, аммо ҷуз пӯстеву пораи

чӯбе ҳеҷ чизе наёфт. Оташи ҳасрат дар дили вай афтод, оби надомат аз дида боридан гирифт ва гуфт: «Дареғ бар он, ки барои ин ҷуссаи қавӣ, ки ҳама бод буд, он сайди ҳалолро аз даст додам...».

Хусайн Воизи Кошифӣ

ЛУҒАТ:

Тӯма – луқма, хӯроқӣ.

Табл – нақора, духул.

Минқор – нӯли мурғон.

Қут – хӯрданӣ.

Надомат – пушаймонӣ, сарзаниш.

Қавӣ – калон, калонҷусса.

Савол ва супориш:

1. Рӯбоҳ ба ҷустуҷӯи хӯроқ баромада, чиҳоро дид?
2. Чаро рӯбоҳ аз карда пушаймон шуд ва ӯ чӣ гуфт?
3. Мазмуни масалро фаҳмонед.

ДАРСИ 20

Машқи 95. Мазмуни ҳикояи «Рӯбоҳи чашмгурусна»-ро бори дигар нақл кунед ва баъд аз рӯи нақшаи зерин ҳикояча нависед ва зери калимаҳое, ки ба саволҳои ҷӣ хел? ҷӣ гуна? ҷавоб мешаванд, хат кашед.

Нақша:

1. Андешаи рӯбоҳ.
2. Гурехтани мурғ.
3. Ба дарахт баромадани рӯбоҳ.
4. Пушаймон шудани рӯбоҳ.

Супориш:

Дар ҳикояи худ ибораҳои «овози баланд», «оби надомат», «ҷуссаи қавӣ», «сайди ҳалол»-ро истифода баред.

Намуна: себ – сурх, сафед, ширин, туруш, бомазза мешавад.

Машқи 96–97. Аломату хусусиятҳои калимаҳои пахта ва оҳанро бо ҳамдигар муқоиса кунед. Пахта сафед, мулоим, сабук мешавад, оҳан ҷӣ? Зимистон хунук, сард, барфпӯш мешавад, тобистон – ҷӣ?

Баҳорон табиат либоси сабз ба бар мекунад, тирамоҳ – ҷӣ?

Машқи 98. Ашӯро, аломату хусусияти онҳоро номбар кунед ва савол гузored:

Китоби шавқовар (китоби чӣ гуна?). Анори ширин (анори чӣ хел?). Бинои баланд (бинои чӣ хел?).

Машқи 99. Шеъри зеринро нависед, ба зери сифатҳо хат кашед, савол гузored ва гӯед, ки ҳамаи онҳо ба кадом исм тааллуқ доранд?

СЕБАК

Себаки сурхи сероб
Ширин асту хӯрданбоб.
Себак хеле хушрӯй аст,
Хушмаззаву хушбӯй аст.
Рангу бӯяш гулмонанд,
Шириниаш мисли қанд.

ДАРСИ 21

ҲИКОЯТИ МАРДИ САҲӢ

Аз Абдуллоҳи Ҷаъфар оранд, ки рӯзе азми сафаре карда буд, ба нахлистони қавме фуруд омад, ки ғуломе сиёҳ нигоҳбони он буд. Дид, ки се қурси нон ба ҷиҳати кут оварданд. Саге он ҷо ҳозир шуд. Он ғулом як қурс пеши вай андохт, бихӯрд. Пас дигареро биандохт, онро ҳам бихӯрд. Абдуллоҳ аз вай бипурсид, ки:

– Ҷар рӯз қути ту чист?

Гуфт:

– Он чӣ дидӣ.

Гуфт:

– Чаро онро исори худ накардӣ?

Гуфт:

– Ба ҷиҳати он, ки вай аз роҳи дур омадааст ва дар ин диёр ғариб аст, чунон гумон бурдам, ки гурусна аст, нахостам, ки вайро гурусна бигузoram.

Пас гуфт:

– Имрӯз чӣ хоҳӣ хӯрд?

Гуфт:

– Рӯза хоҳам дошт.

Абдуллоҳ, бо худ гуфт: «Ҳама халқ маро дар сахо маломат мекунад, ин ғулом аз ман сахитар аст». Он ғулому нахлистонро ва ҳар чӣ дар вай буд, бихарид, пас ғуломро озод кард ва онҳоро ба вай бахшид.

Абдурахмони Қомӣ

ЛУҒАТ:

Нахлистон – боғи хурмо. **Қут** – ризқу рӯзӣ, хӯрок.

Исор – сарф. **Сахо** – ҳимматбаландӣ, кушодадастӣ, саховат.

Савол ва супориш:

1. Абдуллоҳ дар сафар чиро мушоҳида кард ва ӯ аз ғулом чиҳро пурсид ва чӣ ҷавоб гирифт?
2. Аз ин саволу ҷавоб Абдуллоҳ ба чӣ хулоса омад?
3. Чаро Абдуллоҳ ғуломро аз худ босаховаттар ҳисобид?
4. Ибораҳои «марди сахӣ», «ғуломи сиёҳ», «роҳи дур»-ро навишта, ба исму сифатҳо савол гузоред.

ДАРСИ 22

Машқи 100. Матро ифоданок хонда, сифатҳои хуш, сарбафалаккашида, хуноку гарм, шифобахш, ларзонак, рангин, зебо-ро бо исмҳои навиҷад ва савол гузоред.

БАРДАВОМ БОШАД

Помири ман басо зебоманзар аст.

– Зебоии он дар чист? – пурсед шояд шумо. Помир обу ҳавои хуш, кӯҳҳои сарбафалаккашида, обҳои хуноку гарм ва шифобахш, боғи бӯстони пурмева, манзараҳои дилрабо ва дилнишин, лолазор ва гулзори хушрангу бӯю аҷибедорад. Ҳангоми вазиши бод кас ба мавҷҳои ларзонаки об ва мавҷи рангини гулҳо нигариста, мафтун мегардад.

Машқи 101. Хонед. Гӯед, ки шоир дар эҷоди шеър аз кадом сифатҳо истифода бурда аст.

ГУНЧИШК

Гунчишкаки зебоякак,
 Зебояки доноякак.
 Ҳар гоҳ равад бар обу дон,
 Бо селайи гунчишкакон.
 Бӯсида фарзандони худ,
 Албатта таъин менамуд:
 – Се хоҳари барнои ман,
 Се додари донои ман,
 Дарвозаро маҳкам кунед,
 Ғавғои худро кам кунед,
 То ки наёбад ҳеҷ гоҳ,
 Мори сиёҳ бар лона роҳ.

Убайд Раҷаб

Машқи 102. Матне навишта, ба он «Диёрамонро зеботар мегардонем» сарлавҳа гузоред. Матнро ин тавр сар кунед:
 Диёри мо басо зебо ва дилписанд аст...

Супориш:

Матни навиштаатонро хонда, гӯед, ки кадом сифатҳоро ба кор бурдед?

ДАРСИ 23

«БАДБАХТОН САНГ МЕХҶҶҶҶ...»

Рӯзе дар фасли баҳорон бо ҷамъе аз дӯстон ва ёрон ба ҳавои гашт ва тамошои саҳрову дашт берун рафтем. Чун дар мавзее хуррам манзил сохтем ва суфра андохтем, аз дур саге онро дид ва зуд худро ба он ҷо расонид. Яке аз ҳозирон пораи санг бардошт ва чунон ки нон пеши саг андозанд, пеши вай андохт. Саг онро бӯй

кард ва бе таваққуф бозгашт. Ҳарчанд овоз доданд, илтифот накард. Ҳозирон аз он мутааҷҷиб шуданд.

Яке аз он миён гуфт:

– Медонед, ки ин сағ чӣ гуфт? Гуфт, ки «Ин бадбахтон аз бахилӣ ва гуруснагӣ санг меҳӯрдаанд, аз хони эшон чӣ таваққӯъ тавон дошт ва аз суфраи эшон чӣ таматтӯъ тавон бардошт?!»

Абдурахмони Ҷомӣ

ЛУҒАТ:

Суфра – дастархон.

Илтифот – таваҷҷӯҳ.

Таваққӯъ – умед, чашмдошт.

Таматтӯъ – тӯъма, фоида.

Савол ва супориш:

1. Як гурӯҳ дӯстон ба куҷо рафтанд?
2. Онҳо чӣ кор карданд?
3. Сағ чӣ кор кард?
4. Яке аз дӯстон чӣ кор кард?
5. Чаро сағ дигар бознагашт?
6. Аз бознагаштани сағ яке аз дӯстон чӣ хулоса баровард?

ДАРСИ 24

Машқи 103. Ибораи «мавзеи хуррам»-ро нависед ва ба исму сифат савол гузоред. Ба сифати «хуррам» боз исмҳои мувофиқ ёбед. Мисол: боғи хуррам ...

Машқи 104. Ба саволҳои зерин ҷавоб гардонед ва баъд навишта, ба сифатҳои савол гузоред.

Шаб торик мешавад, рӯз чӣ?

Дарахт баланд мерӯяд, бутта чӣ?

Осмон баланд аст, замин чӣ?

Намуна: шаб торик мешавад, рӯз равшан.

Машқи 105. Хонед. Гӯед, ки шумо ба кирмак барги тут доданро дидаед?

ШАПАЛАКИ КИРМАК

Матои нафису зебо – шоҳиро ҳамаи шумо медонед. Шоҳиро аз торҳои нафиси пилла мегиранд. Шапалак хокистаррангу шикамкалон,

вале қанотҳояш хеле бечон аст. Ин шапалакро шапалаки кирмак меноманд. Шапалак дар зимистон тухм мегузорад. Баҳорон аз онҳо кирмакҳо мебароянд. Онҳо танҳо барги тут мехӯранд. Ин кирмакҳо чунон пурхӯранд, ки баҳорон барои хӯрондани онҳо тамоми барги дарахтони тутро мебуранд. Фасли тобистон аз барг сер мешаванд ва дар муддати кӯтоҳ худро бо торҳои сафеди абрешимӣ мепечонанд. Ин торҳоро худӣ кирмак тайёр мекунад. Даре нагузашта, дар атрофи кирмак пилла ҳосил мешавад.

Супориш:

Исмҳоро бо сифатҳояшон нависед ва савол гузored. Намуна:
матои нафису зебо: ...

ДАРСИ 25

ЗОҒИ ТАҚЛИДКОР

Зоғаке дид арса ба домони кӯҳ,
Арзадеҳи махзани пинҳони кӯҳ...
Нодира кабке ба ҷамоли тамом –
Шоҳиди он равзаи фирӯзафом.
Хушравишу хушпаришу хушхиром...
Зоғ чу дид он раҳу рафторро
В-он равишу ҷунбиши ҳамворро.
Бо диле аз дур гирифтори ӯ,
Рафт ба шогирдию рафтори ӯ.
Бозкашид аз равиши хеш пой,
Дар паи ӯ кард ба тақлид ҷой.
Бар қадами ӯ қадаме мекашид,
В-аз қалами ӯ рақаме мекашид.
Дар паяш алқисса, дар он марғзор
Рафт бар ин қоида рӯзе се-чор.
Оқибат аз хомии худ сӯхтӣ,
Раҳравии кабк наёмӯхтӣ.
Кард фаромӯш раҳу рафтори хеш,
Монд ғароматзада аз кори хеш...
Абдурахмони Ҷомӣ

ЛУҒАТ:

Нодира – камёб, кам дучоршаванда, ноёб.

Равзаи фирӯзафом – боғи кабудранг.

Ғароматзада – ҳасратзада, пушаймоншуда, аламзада.

Саволу супориш:

1. Шеърро бурро ва ифоданок хонед ва ба саволҳои зер ҷавоб гардонед:

а) Зоғ чиро ошкор кард?

б) Рафторҳои кабкро номбар кунед.

в) Зоғ аз чӣ пушаймон шуд?

2. Шумо аз ин ҳикоя чӣ хулоса мебароред?

3. Калима ва ибораҳои зеринро нависед ва савол гузоред: зоғи тақлидкор, махзани пинҳон, ҷамоли тамом, равзаи фирӯзафом, хушравиш, хушпариш, хушхиром, ҷунбиши ҳамвор.

Машқи 106. Гӯед, ки сифати «ҳамвор»-ро боз ба кадом исмҳо нисбат дода метавонем.

Мисол: роҳи ҳамвор.

ДАРСИ 26**ҲИКОЯТ**

Овардаанд, ки дар боғе булбуле дар шохи дарахте ошона дошт. Иттифоқан, мӯре заиф дар зери он дарахт ватан сохта ва аз баҳри чандрӯза мақом маскане пардохта. Булбул шабу рӯз гирди гулистон дар парвоз омада. Мӯр ба ҷамъи нафақот лайлу наҳор машғул гашта ва ҳазордастон дар чамани боғ ба овози хеш ғарра шуда. Булбул бо гул рамзе меғуфт ва боди сабо дар миён ғамза мекард. Чун он мӯри заиф ниёзи гул ва овози булбул мушоҳида мекард, ба забони ҳол меғуфт: «Аз ин қилу қол чӣ кушояд, кор дар вақти дигар падида ояд».

Чун фасли баҳор бирафт ва мавсими хазон даромад, хор ҷои гул бигирифт ва зоғ дар мақоми булбул нузул кард, боди хазон дар вазидан омад, на ранги гул дид, на бӯи сунбул шамид, забонаш бо

ҳазордастон лол бимонд... Ба ёдаш омад, ки охир на рӯзе мӯре дар зери ин дарахт хона дошт ва дона ҷамъ мекард, имрӯз ҳоҷат ба дари ӯ барам ва сабаби қурбдор ва ҳаққи ҷавор чизе талабам.

Булбули гуруснаи даҳрӯза пеши мӯр ба дарюза рафт.

Гуфт:

– Эй азиз, саховат нишони бахтиёрест ва сармояи комгорӣ.

Ман умри азиз ба ғафлат мегузоштам, ту зиракӣ мекардӣ ва захира меандӯхтӣ, чӣ шавад, агар имрӯз насибе аз он маро каромат кунӣ?

Мӯр гуфт:

– Ту шабу рӯз дар қол будӣ ва ман дар қол, ту лаҳзае ба таровати гул машғул будӣ ва даме ба назораи баҳор мағрур, намедонистӣ, ки ҳар баҳореро хазоне ва ҳар роҳеро поёне бошад?

Саъдӣ

ЛУҒАТ:

Нафақот – ризку рӯзӣ, хӯрока.

Хазон – тирамоҳ.

Нузул – фуруд, поин.

Қурбдор – арзанда.

Ҷавор – ҳамсоя, наздик.

Дарюза – гадой, талбандагӣ.

Ғамза – ишва, худситоҳ, худнамо.

Қилу қол – баҳс, суҳан.

Лайл – шаб.

Наҳор – рӯз, субҳ.

Ғарра – фахр, худписанд, худнамо.

Рамз – тавсифу таъриф.

Сабо – саҳар.

Машқи 107. Ҳикояро хонед. Мазмуни онро нақл кунед. Чумлаи дуҷумро нависед, ба зери сифат хат кашед ва ба он савол гузored.

ОБИ РАВОН

Деҳқонон ва боғдорон ба оби равон муҳаббат ва эътиқоди бузург доранд: файзу тароват ва хайру баракат ҳама аз об аст, меғунд. Омадани об дар ягон ҷӯйбори нав нафақат одаму заминро, балки гӯё осмон, кӯҳҳо, абрҳо, дарёҳо... хулоса, тамоми табиатро шоду сарфароз мекунад, ба рақс меорад.

Абдусалом Деҳотӣ

Машқи 108. Ба саволҳо ҷавоб гардонед ва нависед. Талабаеро, ки одобу ахлоқи нағз дорад, чӣ хел талаба меғуем? Одамеро, ки аз

сояи худаш метарсад, чӣ хел одам меномем? Дарахтҳоеро, ки барои ороиши кӯчаҳо мешинонанд, чӣ хел дарахт меномем?

Дарвозаеро, ки аз чӯб сохтаанд, чӣ хел дарвоза меномем?

ДАРСИ 27

НАСИХАТ БА ФАРЗАНД

Шоирону нависандагони мо як умр ба фарзандони худ насиҳат кардаанд. Яке аз нависандагони машҳури халқамон Амир Унсурулмаолии Кайковус асаре бо номи «Қобуснома» менависад, ки онро хазинаи панду насиҳат меноманд. Насиҳатҳое, ки нависанда ба писараш кардааст, ба мову шумо ҳам тааллуқ доранд.

Инак, ин насиҳатҳоро бихонед ва сармашқи зиндагии худ қарор диҳед.

ДОНИСТАНИ ҲАҚҚИ МОДАРУ ПАДАР

Бидон, эй писар, ки... воҷиб аст асли худро шинохтан ва ҳурмат доштан. Асли фарзанд падару модар аст.

Ва зинҳор, эй писар, ки ранҷи падару модар хор надорӣ. Пас, ҳаққи модару падар агар аз рӯи дин нанигарӣ, аз рӯи хираду мардумӣ бингар, ки падару модар мунтиҷи некиву асли парвариши нафси туанд. Чун ту дар ҳаққи эшон муқассир бошӣ, чунон бувад, ки ту сазои ҳеҷ неки набошӣ ва он кас, ки вай ҳақшиноси некии асл набошад, некии фаръро ҳам қадр надонад. Бо носипосон неки кардан аз хирагӣ бошад ва ту низ хирагии худ маҷӯй ва бо падару модари худ чунон бош, ки аз фарзандони худ тамаъ дорӣ, ки бо ту бошанд. Зеро, ки он ки аз ту зояд, ҳамон тамаъ дорад, ки ту аз падар дорӣ, ки ба масал одамӣ ҳамчун мева аст ва модару падар ҳамчун дарахт. Ҳарчанд дарахтро таахҳуд беш кунӣ, мева аз вай нақутару беҳтар ёбӣ. Ва зинҳор, ки аз баҳри мерос марги падару модар нахоҳӣ, ки бе марги падару модар он чӣ рӯзии ту бошад, ба ту бирасад.

...Ба касе манигар, ки ҳоли ӯ беҳтар аз ҳоли ту бошад, ба касе нигар, ки ҳоли ӯ аз ҳоли ту бадтар бошад... Ва агар ба мол дарвеш

гардӣ, ҷаҳд кун то ба хирад тавонгар бошӣ, ки тавонгариӣ мол беҳтар ва ба хирад мол тавон ҳосил кард ва ба мол хирад ҳосил натавон кард. Ва ҷоҳил аз мол зуд дарвеш гардад ва хирадро дузд натавонад бурдан ва обу оташ ҳалок натавонад кардан. Пас, агар хирад дорӣ, бо хирад ҳунар омӯз, ки хирад бе ҳунар чун тәне бошад бе ҷома ва шахсе бувад бесурат.

ЛУҒАТ:

Мунтиҷ – мӯҳтоҷ.

Муқассир – гунаҳгор.

Тамаъ – умед.

Тааҳҳуд – парвариш.

Дарвеш – камбағал.

Ҷоҳил – нодон.

Ҷаҳд – кӯшиш, ҳаракат.

Хирад – ақл, дониш, заковат.

Савол ва супориш:

1. Асли фарзандон кихоянд?
2. Нависанда дар боби шинохтану донишани ҳаққи падару модар чӣ мегӯяд?
3. Ҳаққи падару модар, яъне чӣ?
4. Баъзеҳо барои боигарӣ, мерос шуда, марги бемаҳали падару модари худро меҳоянд, шумо чӣ фикр доред?
5. Ба чӣ гуна касон бояд нигоҳ кунему диққат диҳем?
6. Могу хирад: нависанда кадомашро ҷонибдорӣ мекунад? Шумо чӣ? Барои чӣ?

ДАРСИ 28

Машқи 109. Сифатҳои нек, бад, ҳақшинос, ҳақношинос, сипосгузор, носипос, бохирад, бехирад-ро ба кадом исми метавон нисбат дод?

Машқи 110. Хонед. Мазмуни матро нақл кунед.

ГУРГ ВА БУЗҒОЛА

Гурги гуруснае бузғоларо дид, ки болои теппаи баланде мечарад. Гург ҳар қадар кӯшиш кард, ба он баландӣ баромада натавонист.

Гуфт:

– Эй бузғолаи зебо, хубтараш поён фаро, мабодо аз он ҷои хатарнок наафтӣ. Баъд, дар поён алафи тару тоза зиёдтар аст.

Бузғола ҷавоб дод:

– Не, дӯстам, ман поён намефароям, медонам, ки ту ғами маро не, ғами худатро мехӯрӣ.

Савол ва супориш:

1. Бузғола дар кучо мечарид?
2. Гург ба вай чӣ гуфт?
3. Бузғола чӣ ҷавоб дод?
4. Мазмуни матнро бо ҷумлаҳои худатон нависед ва ба зер сифатҳо хат кашед.

Машқи 111. Хонед ва баъд ибораҳои исму сифатдорро навишта савол гузored.

ЧАШМА ВА САНГ

Чудо шуд яке чашма аз кӯҳсор,
Ба раҳ гашт ногаҳ ба санге дучор.
Ба нармӣ чунин гуфт бо санги сахт:
– «Карам карда роҳе деҳ, эй некбахт!»
Гарон санги тирадилу сахтсар,
Задаш силию гуфт:

– «Дур, эй писар!
Начунбидам аз сели зӯрозмой,
Кӣ ту, ки пеши ту чунбам зи ҷой?!»
Нашуд чашма аз посухи санг кард,
Ба кандан дар истоду ибром кард.
Басе канду ковиду кӯшиш намуд,
К-аз он санги хоро раҳе баркушуд.
Зи кӯшиш ба ҳар чиз хоҳӣ расид.
Ба ҳар чиз хоҳӣ, камоҳӣ расид.
Бирав, коргар бошу умедвор,
Ки аз яъс ҷуз марг н-ояд ба кор!
Гарат пойдорист дар корҳо,
Шавад сахл пеши ту душворҳо.

Баҳор

ЛУҒАТ:*Силӣ* – торсаки.*Ибром* – (кардан) – исрор кардан, истодагарӣ кардан.*Камоҳӣ* – чунон ки лозим аст.**ДАРСИ 29****ДАР БОБИ СУХАНДОНИ
ВА ВАҚТИ СУХАН ГУФТАН**

Бидон, эй писар, ки аз ҳама ҳунарҳо беҳтарин ҳунар сухан гуфтан аст... Бояд, ки мардум сухандону сухангӯӣ бувад ва аз бадон сухан нигоҳ дорад. Аммо ту, эй писар, сухан рост гӯӣ ва дурӯғгӯӣ мабош ва ҳештан ба рост гуфтан маъруф кун.

Сухан, ки бар мардумон намоӣ, нақӯтарин намоӣ то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону хирадмандонро ба сухан бидонанд, на суханро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери сухани хеш. Ва сухан бувад, ки бигӯянд ба иборате, ки аз шунидани он рӯҳ тоза шавад ва ҳамон сухан ба иборате дигар битавон гуфт, ки рӯҳ тира гардад.

ҲИКОЯТИ «ТАЪБИРИ ХОБ»

Шунидам, ки Ҳорунарашид хобе дид бар он чумла, ки пиндошт, ки чумлаи дандонҳои ӯ аз даҳон берун афтодӣ ба якбор. Ба имдод муаббиреро бихонд ва пурсид, ки таъбири ин хоб чист?

Муаббир гуфт:

– Зиндагонии амирулмӯъминин дароз бод! Ҳама ақрабони ту пеш аз ту бимиранд, чунон ки кас аз ту намонад. Ҳорунарашид гуфт:

– Ин муаббирро сад чӯб бизанед, ки вай ин чунин сухани дарднок чаро гуфт дар рӯи ман. Чун чумла ақрабони ман пеш аз ман бимиранд, пас он гоҳ ман кӣ бошам?

Хобгузори дигарро фармуд оварданд ва ин хобро бо вай бигуфт:

Хобгузор гуфт:

– Бад-ин хоб, ки амирулмӯъминин дидааст, далел кунанд, ки амирулмӯъминин дароззиндагонитар аз ҳама ақрабо бошад. Ҳорунарашид гуфт:

– Далели хирад якест.

Таъбир аз он берун нашуд. Аммо аз иборат то иборат бисёр фарқ аст. Ин мардро сад динор фармуд...

Пас пушту рӯи сухан ниғаҳ бояд дошт ва ҳар чӣ гӯӣ, ба накӯтарин ваҷҳе бояд гуфт, то ҳам сухангӯӣ бошиву ҳам сухандон. Ва агар сухане гӯиву надонӣ чӣ ту бошӣ чӣ он мурғ, ки ўро тўтӣ хонанд, ки вай низ сухангӯӣ аст, аммо сухандон нест. Ва сухангӯю сухандон он бувад, ки ҳар чӣ ў бигӯяд, мардумонро маълум шавад то аз ҷумлаи оқилон бошад...

Ва сардсухан мабош, ки сухани сард чун тухмест, ки аз вай душманӣ рӯяд.

Ва агарчи доно бошӣ, худро нодон шумор, то дари омӯхтан бар ту кушода гардад. Ва ҳеҷ суханро машикан ва маситой то нахуст айбу ҳунари онро маълум нагардонӣ.

ЛУҒАТ:

Суд – манфиат, нафъ, фоида.

Муаббир – баёнкунандаи хоб.

Имдод – мадад, ёрӣ.

Ақрабо – наздикон, хешон.

Савол ва супориш:

1. Кайковус ба писари худ чӣ насиҳат мекунад?
2. «Ҳикоят»-ро хонда бигӯед, ки аз шунидани сухани кадоме аз хобгузoron рӯҳ тоза мешавад?
3. Пораи охири матнро хонда, оид ба сухангӯиву сухандонӣ нақл намоед.
4. Дар бораи сухангӯиву сухандонӣ боз кадом ҳикоя, панд ё зарбулмасале медонед?

ДАРСИ 30

Машқи 112. Матни болоро бори дигар хонда, гӯед, ки ба калимаи «одам» боз кадом сифатҳоро нисбат додан мумкин?

Намуна: Одами ростгӯӣ...

Машқи 113. Иншоӣ як талабаи синфи чорумро, ки бо номи «Дарвози мо» навиштааст, хонед.

Дарвоз гулистон ва бӯстони Боми Чаҳон аст. Иқлими рӯҳбахш, табиати зебо, манзараҳои дилкушо, меваҳои шакарин – ҳамаи ин хоси Дарвоз аст. Вале агар аз ман боз мепурсиданд, ки бештар кадом мавзеи Дарвоз хуштар аст, мегуфтам: Роғак! Меҳоҳам, ки тамоми деҳаҳои мо монанди ин деҳа пур аз боғу гулзори хушнамул бошанд...

Супориш:

Ибораҳои зеринро нависед.

Иқлими рӯҳбахш. Табиати зебо. Манзараҳои дилкушо. Меваҳои шакарин. Гулзори хушнамул.

Сифат бо исмҳо алоқаманд аст. Алоқаи сифатро бо исм бандаки изофӣ таъмин менамояд.

Машқи 113–а. Дар сутуни якум исмҳо ва дар сутуни дуюм сифатҳо дода шудаанд. Онҳоро бо ҳам алоқаманд намоед ва шарҳ диҳед, ки ин алоқа ба воситаи чӣ ба амал омад.

Боғ	шавқовар
Об	хуб
Рафиқ	сиёҳ
Китоб	даванд
Асп	соф
Абрҳо	хуррам

Машқи 114. Хонед. Гӯед, ки дар бораи устод Садриддин Айни чӣ гуфта шудааст?

ТАШАККУР БА ХАЛҚИ ТОҶИК

Симои Айнии маҳбуб ҳамеша дар пеши назари ман аст. Садриддин Айни бо нафаси гарми асарҳои худ наслҳои ҷавони моро тарбия мекунад. Айни на танҳо падар ва устоди адабиёти тоҷик, балки падар ва устоди адабиёти халқҳои тамоми Осиёи Миёна мебошад. Ташаккури самимӣ ба халқи тоҷик, ки ба дунё чунин истеъдоди тавоно додааст!

Бердӣ Карбобоев

Супориш:

Матро нависед, ба зери ибораҳои исму сифат хат кашед ва гӯед, ки сифатҳои маҳбуб, гарм, ҷавон, самимӣ, тавоно бо исмиҳои симо, нафас, наслҳо, ташаккур ва истеъдод ба воситаи чӣ алоқаманд шудаанд?

ДАРСИ 31**ПИРИВУ ҶАВОНИ**

Эй писар, ҳарчанд ҷавонӣ, пирақл бош. Нагӯям, ки ҷавонӣ макун. Валекин хештандор бош ва аз ҷавонони пажмурда мабош, ки ҷавони шотир некӯ бувад. Ва низ аз ҷавонони ҷоҳил мабош, ки аз шотирӣ бало нахезаду аз ҷоҳили бало хезад.

Аммо, эй писар, ҳушёр бош ва ба ҷавонӣ ғарра машав. Ва нишастухез ҳама бо ҷавонон макун. Бо пирон низ муҷоласат кун ва рафиқону надимони пиру ҷавон омехта дор, ки агар ҷавоне дар мастии ҷавонӣ муҳоле кунад ва гӯяд, пир монеи он муҳол бошад. Аз он ки пирон чизҳое донанд, ки ҷавонон надонанд. Агарчи одати ҷавонон чунон бувад, ки бар пирон пешӣ чӯянд ва беҳурмати кунанд. Зеро, ки агар пирон дар орзуи ҷавонӣ бошанд, ҷавонон низ бешак дар орзуи пирӣ бошанд.

ҲИКОЯТИ ПИРИ САДСОЛА

Шунидам, ки пире буд садсола, пушткӯзу дуто гашта ва бар асо така карда меомад.

Ҷавоне ба тамохара вайро гуфт:

– Эй шайх, ин камонак ба чанд харидӣ? То ман яке бихарам. Пир гуфт:

– Агар умр ёбиву сабр кунӣ, худо ройгон ба ту бахшад. Ва то ҷавонӣ, ҷавон бош ва чун пир шудӣ, пирӣ кун, ки дар вақти пирӣ ҷавонӣ назебад. Чунон ки ҷавонро пирӣ кардан назебад.

ЛУҒАТ:

Шотир – чусту чолок.

Муҷоласат – ҳамнишинӣ.

Муҳол – ношуданӣ, номумкин.

Тамохара – шӯхӣ, ҳазл.

Супориш:

1. Панду насиҳатро бодикқат хонда, дар бораи рафтори пириву ҷавонӣ маълумот диҳед.
2. Мазмуни ҳикояро нақл кунед.
3. Дар бораи ҳаёт ва кору бори бобою момоҳоятон ҳикоя кунед.
4. Мувофиқи саволҳои зерин мазмуни ҳикояро бо ҷумлаҳои худатон нависед:
5. Пири садсола чӣ кор мекард?
6. Ҷавоне шӯхиомез ба вай чӣ гуфт?
7. Пир чӣ ҷавоб дод?

ДАРСИ 32

Машқи 115. Аз панди «пириву ҷавонӣ» ибораҳои зеринро нависед ва савол гузоред:

ҷавонони пажмурда
ҷавони шотир

ҷавони ҷоҳил
пири садсола

Машқи 116. Хонед. Гӯед, ки дар бораи оҳуча чӣ гуфта шудааст?

ОҲУЧА

Ман ҳар рӯз говро ба ҷои сералаф бурда, ба яккамех мебастаму болои бистари маҳмалини майсаю себаргаҳо дароз кашида, машғули тамошои манзараҳои дилрабои табиат мешудам. Гов фаш – фашкунон алаф мехӯрд. Оҳуча низ аз очааш ақиб мондан намехост. Вай бо дандонҳои тези нозукаш себаргаҳоро канда, қирт-қирт мехӯрд. Баъд шиками оҳуча сер мешуду чорхез зада, ба чор тараф бозӣ мекарду ман аз ин завқ мебурдам.

Супориш:

Ибораҳои ҷои сералаф, бистари маҳмалин, манзараҳои дилрабо, дандонҳои тез-ро навишта, бо онҳо ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 117. Матро нависед, ба зерин исми сифатҳо хат кашед ва савол гузоред.

ОФТОБИ ОЛАМТОБ

– Ассалом, эй Офтоби оламтоб! – гуфтам бо овози баланд. – Фарзандони мусофиратро ба оғӯш гир! Мо туро ёд кардем, ба нури ҷонбахши ту ташнаем. Қувваи ҷозибатро пурзӯр куну аз фазои беохир моро ба паҳлуи худ каш.

Баъди ин таъсири қувваи ҷозибати Офтоб дар ҳақиқат ҳам гӯё зӯртар шуду киштии мо суръати парвози худро зиёд кард.

Абдумалик Баҳорӣ

ДАРСИ 33

ҲИКОЯТИ ПУРХҶҶР

Овардаанд, ки Кисроро писаре буд бисёрхӯр ва ҳамеша хаставу бемор. Ҳеҷ кас сабаби бемории ӯ наредонист. Табибе ҳозир оварданд аз Яман сабеҳсурате, малеҳсирате, софимизоҷе, шофиилоҷе. Ранҷуронро аз дами ӯ осоише ва маҷрӯҳонро аз қадами ӯ оромише. Даст бар набзи ӯ ниҳод, донист, ки иллоте тухма аст ва сабаби ӯ бисёрии нуқлҳо. Ба иҷтиёъ илоҷаш кард. Кисро пурсид, ки ӯро чӣ додӣ, ки беҳ шуд?

Гуфт:

– Гуруснагӣ.

*Агар сиҳати ҷисм хоҳӣ мудом,
Махӯр ҷуз ба қадри зарурат таом.*

*Чунин гуфт Буқрот гоҳи илоҷ:
– Ки аз хилти меъдаст суъулмизоҷ.*

Маҷди Хофӣ

ЛУҒАТ:

Кисро – шакли арабишудаи «Хусрав».

Хусрав лақаби Хусрави Анӯшервон ва шоҳони Сосонӣ пас аз Анӯшервон.

Тухма – касалии меъда ва пурхӯрӣ.

Суъулмизоҷ – бадмизоҷӣ, нотобӣ.

Сабехсурат – хушрӯ, зебо.

Софимизоҷ – поктабиат.

Иҷтиёъ – гуруснагӣ.

Малеҳсират – хушрафтор, хушфеъл.

Шофиилоҷ – шифодиханда.

Хилт – омезиш, таркиб.

2. Ду ҷумла тартиб дода нависед, ки дар онҳо ибораҳои «буттаҳои гул» ва «буттаҳои сабз» омада бошанд.

Машқи 120. Хонед. Ғӯед, ки ғайр аз китобҳои дарсӣ боз кадом китобҳо доред?

ДЎСТИ БЕҲТАРИН

Китоб ганҷи бебаҳо, хазинаи шеърӯ суҳанҳои оқилона, макони илму дониш ва рафиқӯ бародари мост.

Ба китобхонӣ ман аз хурдӣ шавқӯ ҳавас пайдо карда будам. Ҳоло вақтҳои холиамро бо хондани китобҳо мегузаронам. Дар синфи мо китобдӯстон бисёранд. Мо дар синф ҳар ҳафта дар бораи асарҳои хондаамон сӯҳбат мегузаронем.

Шавқӣ китобхонӣ маро маҷбур кард, ки китобхонаи шахсии худамро ташкил намоям. Дар давоми чор сол шумораи китобҳоям қариб ба 400 адад расид. Аз китобхонаи шахсии ман мисли китобхонаи мактаб рафиқонам истифода мебаранд.

Супориш:

Матнро нависед ва худатонро санҷед: ибораҳои «хазинаи шеър» ва «суҳанҳои оқилона»-ро бо ҳам муқоиса кунед, сифатро муайян намуда, савол гузored.

ДАРСИ 35

ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИҒИ

Ҳусайн Воиз зодаи Сабззори Хуросон аст. Ӯ дар он ҷо дониш омӯхта, илмҳои замони худро аз бар кардааст. Ҳусайн дере нагузашта дар илми воизӣ – нотикӣ, суҳангӯӣ шӯҳрат пайдо мекунад.

Асарҳои ӯ «Ҷоми Ҷам», «Ахлоқи Мӯҳсинӣ», «Анвори Суҳайлӣ» («Калила ва Димна») ва ғайра мебошанд.

«Калила ва Димна» асари пандомез аст. Инак, чанде аз ҳикояҳои пандомезро аз «Калила ва Димна» мутолиа мекунем.

ҲИКОЯТИ ЗОҒ ВА КАБӮТАРОН

Овардаанд, ки дар ноҳияи Кашмир мавзее дилпазир ва марғзоре беназир буд.

Ва ба сабаби он ки дар он марғзор шикор фаровон буд, сайёдон ба он ҷо бисёр омадурафт мекарданд. Дар он беша Зоғе бар дарахти бузурге ошён гирифта буд. Рӯзе бар болои дарахт нишаста, зеру боло менигарист ва ба рости чап назар меафканд. Ногоҳ сайёде дид, ки доме ба гардан, тӯрбае бар пушт ва асое дар даст ба таъҷили ҳар чӣ тамомтар ба сӯи ҳамон дарахт меомад. Зоғ тарсид ва ба худ гуфт:

***Ё раб, ин шахсро чӣ афтодаст,
Ҳеч маълум нест, к-аз чӣ сабаб
Ки бад-ин изтироб меояд?
Инчунин бошитоб меояд.***

Эҳтимол, бар қасди ман камар баста бошад, ҳоло аз рӯи эҳтиёт ҷое пинҳон шавам ва бубинам, ки вай чӣ кор мекунад.

Зоғ дар паси барги дарахт пинҳон шуд. Сайёд ба пой дарахт омада, дом бозкашид ва донае чанд болои он пошида, дар камингоҳ нишаст. Соате гузашта буд, ки гурӯҳи кабӯтарон омад. Сардори онҳо Мутаваққа кабӯтари зирак ва хушфаҳм буд ва тамоми кабӯтарон ӯро эҳтиром мекарданд ва ба ӯ итоат менамуданд. Чашми кабӯтарон, ки ба дона афтод, оташи гуруснагӣ шӯъла задан гирифта, инони ихтиёр аз кафи иқтидорашон берун бурд. Мутаваққа онҳоро аз таъҷил боздошт.

***Зи роҳи ҳирс батаъҷил сӯи дона марав,
Ба ҳуш бош, ки домест зеро ҳар дона!***

ЛУҒАТ:

Кашмир – номи вилояте дар Ҳиндустон. *Камингоҳ* – хилватгоҳ, ҷои пинҳон.

Саволу супориш:

1. Мавзеъ чӣ гуна буд?
2. Чаро сайёдон он ҷо бисёр омадурафт мекарданд?

3. Рӯзе зоғ киро дид?
4. Сайёд чӣ кор мекард?
5. Зоғ чиро мушоҳида кард?
6. Мутаваққа ба кабӯтарон чӣ гуфт?
7. «Оташи гуруснагӣ шӯъла задан гирифт» чӣ маъно дорад?
8. Ибораҳои зеринро нависед ва ба исму сифатҳо савол гузоред.

мавзее дилпазир
марғзоре беназир
дарахти бузурге

кабӯтари зирак ва хушфаҳм
оташи гуруснагӣ
роҳи ҳирс

ДАРСИ 36

Машқи 121. Мазмуни матнро бори дигар ҳикоя кунед ва мувофиқи нақшаи зерин нақл нависед:

1. Ба марғзор омадани сайёд.
2. Гумони зоғ ва пинҳон шудани он.
3. Дом гузоштани сайёд.
4. Парида омадани кабӯтарон.
5. Огоҳии Мутаваққа – сарвари кабӯтарон.

Супориш:

Дар нақли навиштаатон зери сифатҳо хат кашед.

ДАРСҲОИ 37–38

ШАРОФАТИ ИТТИФОҚ

Аммо кабӯтарон насиҳати ӯро гӯш накарданд. Мутаваққа дид, ки онҳоро бо насиҳат аз роҳ боздошта наметавонад, хост аз онҳо канора гирифта, ба гӯшае берун равад, аммо дер шуда буд. Кабӯтарон ба сӯи дона фуромада буданд, ки ба доми сайёд печиданд. Мутаваққа фарёд баркашид:

– Ба шумо нагуфтам, ки оқибати шитобкорӣ ва бетааммул дар корҳо шурӯъ кардан хуб нест.

Кабӯтарон хиҷолат кашиданд ва хомӯш шуданд. Сайёд аз камингоҳ берун омада, бо шодии тамом давон шуд, то ки онҳоро ба даст оварда, ба манзилаш баргардад. Кабӯтарон сайёдро дида, ба изтироб даромаданд ва ҳар як аз онҳо дар халосии худ кӯшида, парубол мезаданд. Мутаваққа гуфт:

– Эй ёрон, шумо ҳар як дар халосии худ кӯшида, аз халосии дигар ҳамдамон беҳабар мондаед. Дӯстиву муҳаббат он аст, ки кас бояд халосии ёронро аз халосии худ муҳимтар донад. Агар шумо шароиту имконияти ба ҳамдигар ёри додан надошта бошед, ҳамагӣ якҷоя амал кунед, шояд ки ба шарофати ин иттифоқ дом аз ҷой баргирифта шавад ва мо ҳама раҳо ёбем.

Кабӯтарон фармон ба ҷо оварда, ҳама дар қувват муттафиқ шуданд ва ба ин ҳила домро барканда, халосӣ ёфтанд. Сайёд бо вучуди ин ҳол бар паи онҳо медавид ва ба умеди он ки охир дармонда меафтанд, ба ҳаво дида дӯхта мерафт. Зоғ бо худ андеша кард, ки эҳтимол як вақте бо ман ҳам чунин ҳодисае рӯй диҳад, беҳтар он аст, ки баробари онҳо шитофта, маълум кунам, ки оқибати кори онҳо ба чӣ анҷомад ва он таҷрибаро захираи рӯзгори худ сохта, дар вақти эҳтиёҷ ба кор барам.

ЛУҒАТ:

Бетааммул – беандеша.

Ҳамдамон – ҳамфикр, рафиқон, дӯстон.

Савол ва супориш:

1. Чаро Мутваққа хост, ки аз дигар кабӯтарон ҷудо шавад?
2. Ў ба кабӯтарон чӣ гуфт?
3. Сайёд чӣ кор кардани шуд?
4. Мутаваққа чӣ маслиҳат дод?
5. Кабӯтарон мувофиқи маслиҳати Мутаваққа амал намуда, домро чӣ кор карданд?
6. Сайёд чӣ кор кард?
7. Зоғ чӣ меандешид?
8. Чаро ин қисми ҳикояро «Шарофати иттифоқ» номидем?
9. «Ба ҳаво дида дӯхта мерафт» чӣ маъно дорад?
10. Ба исмҳои кабӯтар, зоғ сифатҳо муайян карда, ба воситаи бандаки изофии – «и» алоқаманд намоед. Намуна: зоғи доно...
11. Бо забони худ навиштани мазмуни ҳикояро давом диҳед.

Нақша:

1. Ба дом печидани кабӯтарон.
2. Маслиҳати Мутаваққа.
3. Халос ёфтани кабӯтарон.
4. Шарофати иттифоқ.

ДАРСҲОИ 39–40**БА СӢИ ОБОДОНИҲО**

Зоғ дар пайи онҳо парвоз кард. Мутаваққа бо қавми худ домро бардошта медавид ва сайёди ҳариси шӯхчашм дида ба онҳо гузошта, роҳ мепаймуд. Мутаваққа чун дид, ки ҳанӯз сайёд дар паи онҳост, рӯй ба ёрон кард ва гуфт:

– Ин ситезарӯй ба ҳадди тамом ба қасди мо камар барбастааст, то ба чашми ӯ нопадид нашавем, дил аз мо барнагирад. Хубаш он аст, ки ба сӯи ободониҳо майл кунем ва ба ҷониби боғҳову дарахтҳо парвоз намоем, то назари вай аз мо канда шавад ва навмеду хиҷолатзада бозгардад.

Кабӯтарон аз рӯи ишорати ӯ роҳ битофтанд ва аз ҷониби дашту саҳро ба тарафи иморатҳо шитофтанд. Сайёд чун онҳоро надид, ба ҳасрати тамом бозгардид. Зоғ бошад, ҳамчунон мерафт, то чигунагии халосии онҳоро маълум кунад.

Кабӯтарон аз дағдағаи сайёд эмин шуда, барои халосии худ ба Мутаваққа рӯй оварданд ва он хирадманди росттадбир ҷавоб дод:

– Аз ин маҳлака (ҳалокат) бе ёрии дӯсти вафодор халос шудан мумкин нест. Дар ин наздикӣ Зирак ном муше аз дӯстони ман зиндагӣ мекунад, эҳтимол бо мададгории ӯ аз ин банд раҳой ёбем.

Пас ба вайронае, ки маскани муш буд, рафта ҳалқаи дар бичунбониданд. Садои Мутаваққа ба гӯши Зирак расид, берун омад. Чун ёри худро банди бало дид, ҷӯи хуноба аз чашмаи чашм бар сафҳаи рухсора равон сохт ва оҳи дардолуд аз ҷигари сӯхта ба авҷи сипеҳри кабуд расонид ва гуфт:

Чӣ ҳол аст ин ки мебинам, чӣ ҳол аст?

Дар ин ҳолат шикебой муҳол аст!

Ман, эй ёрон, чӣ сон фориг нишинам,

Чу ёри хешро дар банд бинам?!

Эй ёри азиз, бо кадом ҳила дар ин банд афтодӣ ва ба чӣ сабаб ба ин ранҷ гирифтор шудӣ? Мутаваққа сурати воқеаро нақл намуд.

ЛУҒАТ:*Ситезарӯй* – якрав, бадхулқ.*Шикебой* – сабру тоқат.*Сипехри кабӯд* – осмон.*Муҳол* – номумкин, мушқил.**Савол ва супориш:**

1. Мутаваққа бо қавми худ чӣ кор мекард?
2. Ў ба ёрони худ чӣ маслиҳат дод?
3. Кабӯтарон роҳи худро ба кадом тараф баргардонданд?
4. Чаро онҳо назди Зирак рафтанд?
5. Зирак кабӯтаронро дар дом дида, чӣ гуфт?
6. Чумлаеро, ки дар он нолаи Зирак ифода ёфтааст, бори дигар хонед ва шарҳ диҳед.
7. Ибораҳои зеринро нависед ва гӯед, ки сифатҳо бо исмҳо ба воситаи чӣ алоқаманд шудаанд?

сайёди ҳариси шӯхчашм**ҷӯи хуноба****ҳасрати тамом****оҳи дардолуд****дӯсти вафодор****чигари сӯхта****банди бало****сипехри кабӯд**

8. Навиштани нақлро давом диҳед.

Нақша:

1. Роҳ сӯи ободониҳо.
2. Ноумед шудани сайёд.
3. Ба назди Зирак рафтани кабӯтарон.
4. Фигон ва ҳасрати Зирак.

ДАРСҲОИ 41–42**ЗОҒ ВА МУШ**

Зирак ба буридани бандҳои Мутаваққа сар карда буд, ки ӯ гуфт:
– Эй Зирак, агар ризои ман металабӣ, шарт он аст, ки аввал ёрони маро аз банд раҳой диҳӣ. Метарсам, ки агар дар кушодани уқдаҳои ман сар кунӣ, зуд хаста шавию ёрони ман дар банд монанд.

Зирак бандҳои ёронро бурид ва аз ҳама охир гардани Мутаваққаро аз тавқи бало халос дод. Кабӯтарон ўро видоъ карда, ба ошёнаи худ бозгаштанд ва муш ба сӯроҳ фурӯ шуд.

Чун зоғ дастгирии муш ва буридани бандҳоро мушоҳида кард, рағбаташ ба дӯстӣ ва ҳамдамии муш зиёд шуд ва оҳиста ба дари сӯроҳи муш омада, овоз дод. Муш пурсид, ки «кист?» Зоғ гуфт: ки «ин ман, зоғ ҳастам, бо ту кори заруре дорам». Зирак муши хирадманде буд, ки гарму сарди рӯзгор дида ва неку бади айём мушоҳида карда. Дар он ҷо барои гурезгоҳ чандин сӯроҳ омода карда ва аз ҳар як ба дигаре роҳ бурида буд. Чун овози зоғ шунид, ба худ печид ва гуфт:

– Туро бо ман чӣ кор ва маро ба ту чӣ нисбат? Зоғ сурати ҳол аз аввал то охир нақл намуд ва гуфт:

– Ба ман камоли мурувват ва ҳақгузории ту маъкул шуд ва дониستم, ки самараи дӯстӣ ва натиҷаи муҳаббат ба онҳо чӣ гуна расид ва ба баракати дӯстиву рафоқати ту аз ҳалокат халосӣ ёфтанд. Ман ҳам омадам, ки бо ту дӯст шавам.

Муш гуфт:

– Дар байни ману ту роҳи дӯстиву муҳаббат нест, бирав, оҳани сард беҳуда мақӯб.

Зоғ гуфт:

– Ин сухан нагӯй, касони карампеша одамони эҳтиёҷмандро аз марҳамати худ маҳрум намекунанд. Ман аз ҳодисаҳои замон паноҳ бурда, ба даргоҳи ту омадам.

***Чуз остони туам дар ҷаҳон паноҳе нест,
Сари маро ба чуз ин дар ҳаволагоҳе нест.***

Муш гуфт:

– Эй зоғ, ҳила бигзор ва донаи фиреб бар рӯи доми зарқ маяфкан, ки ман табиати шумо мардумро медонам. Дар ҳеҷ сурат ман бар ту эмин нестам ва ҳар касе, ки ба одами боварӣ надоштааш дӯстӣ варзад, ба ў он воқеа рӯй диҳад, ки ба Кабқи дарӣ рӯй дода буд.

ЛУҒАТ:

Уқда – банд.

Мурувват – муҳаббат, меҳрубонӣ, роҳи шафқат.

Зарқ – фиреб, ҳила, макр.

Савол ва супориш:

1. Мутаваққа ба Зирак чӣ гуфт?
2. Зирак кадом корхоро анҷом дод?
3. Зоғ аз мушоҳидаҳои худ чӣ хулоса баровард ва барои чӣ назди Зирак омад?
4. Зирак чӣ ҷавоб дод?
5. Зоғ чӣ гуфт?
6. Бачаҳои азиз, агар фаҳмидан хоҳед, ки ба Кабки дарӣ чӣ воқеа рӯй дода буд, китоби «Калила ва Димна»-ро хонед.
7. Ибораҳои зеринро нависед ва савол гузored:

тавқи бало

кори заруре

муши хирадманд

самараи дӯстӣ

роҳи дӯстӣ

оҳани сард

касони карампеша

одамони эҳтиёҷманд

донаи фиреб

кабки дарӣ

8. Навиштани нақли хаттиро давом диҳед.

Нақша:

1. Хоҳиши Мутаваққа.
2. Бандҳоро буридани Зирак.
3. Баргаштани кабӯтарон ба ошонаи худ.

Супориш:

Ҳамаи чор нақли навиштаатонро дар як ҷо рӯнавис кунед ва хонед.

ДАРСИ 43

ИМЛО ВА ҶАМЪБАСТИ ЧОРЯКИ II

ЧОРЯКИ III

ДАРСИ 1

ЗОҒИ ТАҚЛИДКОР

Овардаанд, ки рӯзе зоғе дар парвоз буд. Кабкero дид, ки дар рӯи замин мехиромид ва ба он рафтори ширину хиромидани зебо дили назорачӣ сайд мекард.

Зоғро хиромидани кабк хуш омад ва орзуи рафтани ӯ дар замири дилаш ҷой гирифт. Пас ба хидмати кабк камар баста, тарки хобу хӯрд гирифта, дар паи он тақопӯй пайваста, аз паси кабк медавид ва тамошои ҷилваҳои ӯ мекард.

Эй кабки дарӣ, ҷилвакунон мегузарӣ,
Лангон-лангон ман аз ақиб меоям.

Рӯзе кабк гуфт:

– Эй тирарухсор ва сиёҳтар аз дег мебинамат, ки ҳамвора гирди ман мегардӣ, мақсади ту чист?

Зоғ гуфт:

– Эй хандонрӯи зеботар аз ҳама парандагон!

Бидон, ки маро хоҳиши рафтори ту дар сар афтода, муддатест, ки аз паси ту мегардам, ки он рафторро омӯзам ва пеши ҳамсафони худ фахр кунам.

Кабк қаҳ-қаҳа зад ва гуфт:

– Ҳайҳот-ҳайҳот, оё ту кучову мо кучоём. Роҳи ман бар вазъи дигар аст ва равиши ту бар вазъи дигар.

Аз ин хаёл бигзар ва ин андешаро аз даст бидор. Зоғ ҷавоб дод:

– Ман, ки ба коре азм кардам, ба афсуну афсона тарк нахоҳам кард.

Бечора зоғ муддате дар ақби кабк бидавид, вай рафтори ӯ наомӯхта, рафтори худ низ фаромӯш кард.

Хусайн Воизи Кошифӣ

Савол ва супориш:

1. Зоғ чиро орзу мекард?
2. Кабк аз зоғ чӣ пурсид ва зоғ чӣ ҷавоб дод?

3. Зоғ аз чӣ пушаймон шуд?
4. Аз мазмуни ҳикоя шумо чӣ хулоса мебароред?
5. Мазмуни ин ҳикояро бо ҳикояи «Зоғи тақлидкор»-и Ҷомӣ муқоиса кунед.

ДАРСИ 2

Машқи 122. Ибораҳои зеринро навишта, ба сифатҳо савол гузоред:

зоғи тақлидкор
рафтори ширин
дили назорачӣ

кабки дарӣ
зоғи сиёҳтар аз дег

Супориш:

Таркиби калимаҳои «сиёҳтар» ва «зеботар»-ро муайян кунед: сиёҳ-тар, зебо-тар.

Пасванди -тар бо сифатҳо меояд.

Машқи 123. Ба сифатҳои ширин, баланд, калон, зӯр пасванди -тар илова намуда, ҷумла созед.

Машқи 124. Хонед. Гӯед, ки дар ин шеър сухан дар бораи чиҳо меравад? Шоир аз кадом сифатҳо истифода кардааст?

БАХТИ ҶОВИДОН

Чӣ ғам дорам, диёри беҳтар аз бӯстон дорам,
Қавиазму зафарэҷод халқи қаҳрамон дорам.
Ба болои сарам мурғи саодат мекунад парвоз,
Замини сабзу хуррам, обҳои зарфишон дорам.
Дар оғӯши Ватан фазлу камоли нав ба нав ёбам,
Ҷаҳон донад, ки бе зулму асорат ман ҷаҳон дорам...
Замини тоҷикон гул кард, боғи тоҷикон гул кард,
Дили хуррам, сари сабз аз баҳори тоҷикон дорам...

Мирзо Турсунзода

Супориш:

1. Ибораҳои зеринро нависед: бахти ҷовидон, диёри хуштар, халқи қаҳрамон, мурғи саодат, замини сабзу хуррам, обҳои зарфишон, фазлу камоли нав, дили хуррам, сари сабз.

2. Ба сифатҳои сабз, хуррам пасванди -тар илова намоед ва бо ҳар яки он ҷумла тартиб диҳед.

ДАРСИ 3**ҲАСУД ҲАСМИ МАРДУМ БОШАД**

Овардаанд, ки се кас бо якдигар ҳамроҳ буданд ва ба рафоқат ҳамдастон шуда, рӯй ба роҳ оварданд. Он ки аз ҳама бузургтар буд, ба он ду рафиқи дигар гуфт:

– Шумо чаро аз шахру манзили худ берун омадед ва сабаби тарки ватан чист, ки машаққати мусофирати худро ба худ раво дидед?

Яке аз онҳо гуфт:

– Дар он ҷое, ки ман будам, ҳодисаҳои воқеъ мешуд, ки наметавонистам бинам ва ҳасад бар ман ғалаба мекард, пайваста дар оташи рашк месӯхтам, бо худ ҳаёл бастам, ки ду-се рӯза тарки ватан гирам, шояд ки нодиданиҳо дида нашавад.

Рафиқи дигар гуфт:

– Маро низ ҳамин дард домангир шуда, тарки ватан ихтиёр кардам. Рафиқи хурдтар гуфт:

– Шумо ҳарду ҳамдарди манед. Ман низ аз ин ғусса рӯй ба сахро ниҳодаам.

Чун маълум шуд, ки ҳар се ҳасуданд, бо якдигар хуш баромада мерафтанд. Рӯзе дар миёни роҳ халтаи зар афтода буд. Ҳар се тан ба иттифоқ он ҷо фуруд омаданд ва гуфтанд:

– Биёед, то ин зарҳоро қисмат кунем ва аз ин ҷо ба ватанҳои худ баргашта, ду-се рӯза ба фароғат гузаронем.

Ҳар якро рағи ҳасад дар ҳаракат омада, розӣ набуданд, ки ба дигаре баҳра расад. Мутаҳаййир фурӯ монданд – на ҳиммати он ки аз сари он зар бигзаранд ва дар миёни роҳ бигзоранд ва на қуввати он ки бар якдигар қисмат намоянд. Як шабонарӯз дар миёни биёбон ташнаву гурусна гузарониданд ва хобу хӯрд бар

худ ҳаром карда, ҷангу фасод менамуданд, аммо кори онҳо файсал наёфт.

Рӯзи дигар бомдод малики он навоҳӣ ба шикор берун омада буд. Бо ҷамъе аз наздикон ба он макон расид ва он се танро дар миёни саҳро нишаста дид. Аз кайфияти ҳол пурсон шуд, сурати воқеа ба ростӣ гуфтанд, ки «мо ҳар се тан ба сифати ҳасад ораста ва ба ин сабаб аз ватани худ ҷудо афтада, саргардон мегардем. Ин ҷо низ ҳамон ҳол пеш омада, кор ба изтироб анҷомида, ҳокиме мехостем, ки дар қисмати ин зар миёни мо ҳукм фармояд».

Подшоҳ фармуд, ки «шумо ҳар як сифати ҳасади худро баён кунед, то аз рӯи ҳамон зарро байни шумо қисмат кунам».

Яке гуфт:

– Ҳасади ман ба мартабаест, ки ҳаргиз намехоҳам, ки дар ҳаққи касе эҳсоне ё шафқате кунам, ки он кас хушвақт гардад.

Дигаре гуфт:

– Ту марди некӯ будай ва аз ҳасад баҳра надоштаӣ. Ҳасади ман ба дараҷаест, ки дида наметавонам, ки каси дигаре эҳсоне кунад ва аз моли худ ба касе бидиҳад.

Сеюмӣ гуфт:

– Шумо ҳар ду аз ҳасад насибе надоштаед ва даъвои шумо бемаънӣ будааст. Ман чунонам, ки ҳаргиз нахоҳам, ки касе дар ҳаққи ман марҳамате кунад ё бо ман накӯӣ намояд, то ба дигаре ҷи расад.

Малик ангушти таҳайюр ба дандони тафаккур гирифт ва аз гуфтугӯи он табоҳкорон дар тааҷҷуб шуда гуфт:

– Аз рӯи гуфти шумо ин зар ба шумо ҳаром аст. Ҳар яки шуморо мувофиқи ҳолатон ҷазо додан лозим аст. Ҷазои он ки намехоҳад дар ҳаққи каси дигар эҳсон кунад, ҳамон аст, ки аз давлати мукофот бебаҳра монад ва дар ҳар ду ҷаҳон маҳрум бошад. Ҷазои он ки эҳсони дигареро ба дигаре таҳаммул карда наметавонад, он аст, ки ўро бикушанд ва бори ин меҳнат аз рӯи ҷони вай бардоранд. Они дигаре, ки ба худ ҳасад мебарад ва дар ҳаққи худ накӯӣ намехоҳад, сазовори он аст, ки ба анвои азобу уқубат гирифтор гардад ва пас аз ин азобҳо бимирад.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

ЛУҒАТ:*Мутаҳаййир* – ҳайрон.*Эҳсон* – некӯӣ.*Таҳайюр* – ҳайрат.*Шафқат* – меҳрубонӣ, дилсӯзӣ.*Таҳаммул* – сабру тоқат доштан.**Савол ва супориш:**

1. Чаро он се дӯст тарки ватан намудаанд?
2. Аз чӣ сабаб байни дӯстон ҷангу ҷидол шуд?
3. Ин се рафиқ ба подшоҳи он мулк асли воқеаро чӣ тавр баён карданд ва байни онҳо чӣ гуфтугӯ баргузор гардид?
4. Дар охир подшоҳ ба кадом қарор омад?

ДАРСИ 4

Машқи 125. Аз ҳикоят сифатҳои «бузургтар» ва «хурдтар»-ро нависед ва таркиби калимаҳоро таҳлил кунед.

Машқи 126. Ба сифатҳои хуб, бад, борик, ғафс, паст, кӯтоҳ пасванди -тар илова кунед ва бо исмҳои мувофиқ ибора созед.

Супориш:

Калимаҳои муқобилмаъноро муайян намоед.

Машқи 127. Матнро нависед, зеро сифатҳо ва калимаҳои ҳамсадои такрордор хат кашед.

ПАЛАНГИ КҶҲӢ

Паланги кӯҳӣ ҳокими қуллаҳои баландтарини барфпӯш аст. Ин ҳайвон ба хунуки ниҳоят пурбардошт мебошад. Вай бисёр чусту чолок ва далер аст. Паланг аз дамгоҳи қуллаҳову бағали пирахҳо, ки барои дигар ҳайвонот дастнорас аст, моҳирона гузашта метавонад.

Дар кӯҳҳои мушкилгузар, ки ҳатто тобистон ҳам он ҷойҳо барфпӯшанд, паланги кӯҳӣ ба умеди сайди бузҳои кӯҳӣ поён намефурояд.